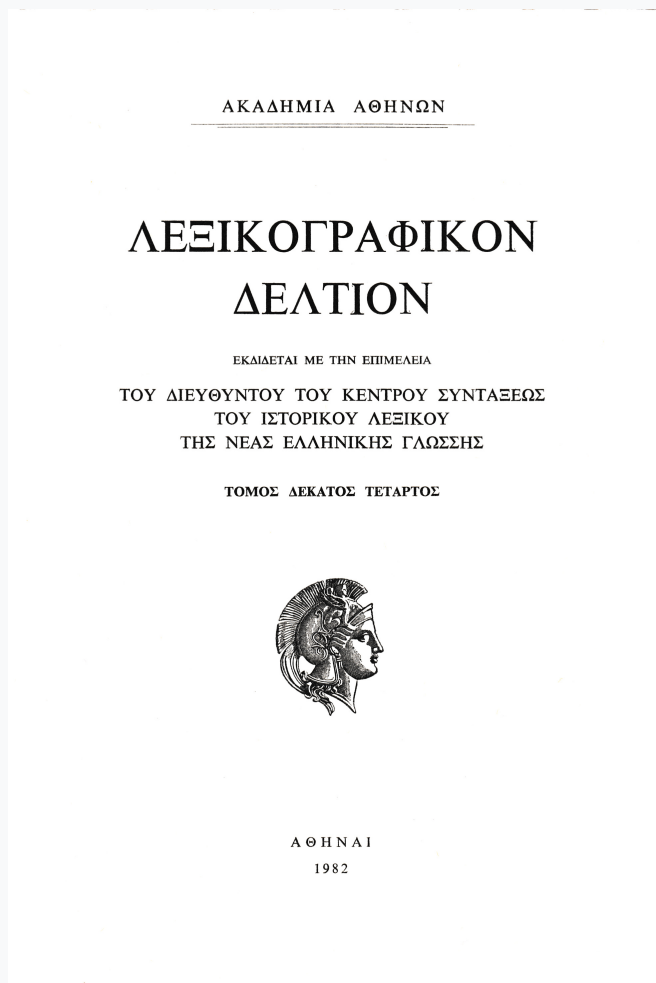

Lexicographic Bulletin

Vol 14 (1982)

Lexicographic Bulletin

Ἡ γλῶσσα τῆς «Ὀδύσσειας» τοῦ Ν. Καζαντζάκη

Eleftheria Giakoumaki

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

1982

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

BULLETIN LEXICOGRAPHIQUE

14 (1982)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

1982

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΗΣ ΤΕ ΚΟΙΝΩΣ ΟΜΙΛΟΥΜΕΝΗΣ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ

Λεωφόρος Συγγροῦ 129 - Β. Δίπλα 1

Διευθυντής : ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Α. ΚΡΕΚΟΥΚΙΑΣ

ACADÉMIE D'ATHÈNES
CENTRE DE RÉDACTION DU DICTIONNAIRE HISTORIQUE
DU GREC MODERNE (LANGUE COMMUNE
ET DIALECTES)

129, Bd Sygrou - 1, rue V. Dipla. Athènes

Directeur : DÉMÈTRE A. KRÉKOUKIAS

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδες
<i>Δημητρίου Α. Κρεκούκια: 'Αρχαιοπινῆ στοιχεῖα στὸ ἀγροτοποιο- μενικὸ λεξιλόγιο τῆς Λήμνου.....</i>	5- 19
<i>Δημητρίου Α. Κρεκούκια: 'Αρχαιοπινῆ ὀνόματα φυτῶν στὸ γλωσ- σικὸ ἰδίωμα τῆς 'Ικαρίας.....</i>	21- 26
<i>Χριστοφόρου Γ. Χαραλαμπάκη: Τὸ πρόβλημα τῶν ἰδιωματικῶν στοιχείων στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία.....</i>	27- 51
<i>Christoph Charalambakis: Forschungsbericht über die sprach- wissenschaftlichen Studien in Griechenland (1971-1980).</i>	53- 85
<i>'Αγαπητοῦ Γ. Τσοπανάκη: 'Ετυμολογικά.....</i>	87- 99
<i>Νικολάου Γ. Κοντοσοπούλου: 'Ο Γλωσσικὸς "Ατλας τῆς 'Ελλάδος. Νέοι προσανατολισμοί.....</i>	101-121
<i>'Αναστασίας Κατσίκη-Γκιβάλου: Τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ρῆμα στὴν ποίησι τοῦ Κ. Π. Καβάφη.....</i>	123-141
<i>'Ελευθερίας Γιακουμάκη: 'Η γλῶσσα τῆς «'Οδύσσειας» τοῦ Ν. Καζαντζάκη.....</i>	143-167
<i>Σταύρου Γ. Κατσουλέα: Τὰ ἐπαγγελματικά, σκωπτικά καὶ τοπικά ἐπώνυμα τῆς Βλάστης τοῦ νομοῦ Κοζάνης.....</i>	169-194
<i>'Αγγέλου Γ. 'Αφρουδάκη: 'Απὸ τὸ τοπωνυμικὸ τῆς ΒΔ. Γορτυνίας</i>	195-240
<i>'Αντωνίου Μπουσμπούκη: Σύνταξι τοῦ ἄρθρου μὲ ἐπιρρήματα στὴ νέα 'Ελληνικὴ καὶ τὴν 'Αρωμουνικὴ (Κουτσοβλαχικὴ).....</i>	241-242
<i>Χριστίνας Μπασέα-Μπεζαντάκου: 'Η σημερινὴ γλωσσικὴ κατά- στασι στὸ νομὸ Πιερίας.....</i>	243-254
<i>'Αναστασίας Κατσίκη-Γκιβάλου: 'Η φύσι τοῦ λεκτικοῦ συμβόλου</i>	255-262
<i>Κώστα Καραποτόσογλου: 'Ετυμολογικὰ ἀνάλεκτα.....</i>	263-288
<i>'Εκθεσι διαγωνισμοῦ τῆς Γλωσσικῆς 'Εταιρείας τοῦ ἔτους 1980.</i>	289-298

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ «ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ» ΤΟΥ Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Γύρω από το έργο του Καζαντζάκη και την προσωπικότητά του έχουν διατυπωθεί πολλές γνώμες. Διανοούμενοι Έλληνες και ξένοι έχουν γνωρίσει τον Καζαντζάκη κύρια από το έργο του. Οί γνώμες τους ύστερόβουλες ή καλοπροαίρετες όρθες ή λαθεμένες, βοήθησαν ώστε να σχηματιστεί μια γνώμη-συνισταμένη για το έργο και την προσωπικότητα του Καζαντζάκη. Η παγκόσμια καταξίωσή του είναι γεγονός άναμφισβήτητο σήμερα και οί άμφιγνωμίες έχουν έξουδετερωθεί κάτω από την έπιβολή του τεράστιου έργου του. Μετά από αυτή τή διαπίστωση κάθε άναφορά στην προσωπικότητα του συγγραφέα πρέπει να σχετίζεται με το έργο του κι αντίθετα κάθε άναφορά στο έργο του πρέπει να σχετίζεται με την προσωπικότητά του.

Ο Καζαντζάκης είναι πολυγραφότατος. Όλα τά είδη του λόγου τον άπασχόλησαν και σ' όλα έδωσε δείγματα άπαραμίλλης ικανότητας. Δεν θα άσχοληθούμε έδω, σ' αυτή τή εργασία μας με τήν άξιολόγηση του έργου του διότι είναι μια κοπιώδης εργασία που άπαιτεί μακρόχρονη άπασχόληση για να είναι σωστή και δίκαιη· θα άσχοληθούμε μόνο με τήν ποιητική του γλώσσα και μάλιστα με τή γλώσσα τής 'Οδύσσειας. Η έπιλογή τής ποιητικής γλώσσας έγινε έπειδή, μέσα σ' αυτή τή γλώσσα διαπιστώθηκαν οί ιδιαιτερότητες, οί όποιες τον προσδιορίζουν σαν «άλλοιώτικο» ως προς τή γλώσσα σε σχέση με τους σύγχρονους του λογοτέχνες και γενικά πνεύμα σπάνιο και μοναχικό στη νεοελληνική λογοτεχνία. («Άλλοιώτικο» ως προς τον τρόπο σκέψης και τήν κοσμοθεωρία του τον προσδιορίζουν κυρίως τά φιλοσοφικά και μυθιστορηματικά του έργα).

Στην 'Οδύσεια οί γλωσσικές ιδιαιτερότητες βρίσκονται σ' ένα *crescendo* άνεπανάληπτο το όποιο δημιούργησε άπειρες συζητήσεις γεμάτες άντιφάσεις. Μέχρι σήμερα δεν μπορούμε να ποῦμε ξεκάθαρα ένα ναι ή ένα όχι σ' αυτή τή γλωσσική πλημμυρίδα τής 'Οδύσσειας. Κατά τή γνώμη μας ή άπόλυτη παραδοχή ή άπόρριψη αυτής τής γλώσσας είναι έξωπραγματική και άντιδραστική άφου λεπτομερής άνάλυση και μελέτη τής γλώσσας αυτής ως προς τά στοιχειά που τήν άποτελούν δεν έχει ακόμα γίνει. Μια λεπτομερής άνάλυση θα βοηθούσε ώστε να άποδεχτούμε τά θετικά και γόνιμα στοιχεία τής γλώσσας τής 'Οδύσσειας και να άρνηθούμε τά πλαστά. Η σπουδαιότητα όμως μιας τέτοιας τεράστιας εργασίας έγκειται στο ότι οί Έλληνες θα διδαχτούμε πως ή γλώσσα κύρια γεννιέται και άναπλάθεται από το άτομο εκείνο που έννοει πραγματικά τή γλώσσα σαν έκφραση του Κόσμου, δηλαδή τής άποδίδει πέρα από τήν πληροφόρηση, τήν πλήρη νοησιαρχική της λειτουργία.

Η τάση του Καζαντζάκη να είναι «μόνος» και ό «μόνος» φαίνεται σ' όλο το έργο του.

Στην 'Οδύσεια θέλησε να είναι κύρια «ό μόνος» και μπορούμε να το παρα-

δεχτοῦμε κι ἐμεῖς ἀνεπιφύλαχτα χωρὶς ἄλλους ποιοτικούς προσδιορισμούς. Αὐτὴ τὴ μοναδικότητα τῆς γλώσσας τῆς Ὀδύσσειας ὁ Καζαντζάκης τὴν ἐπιδίωξε μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα ὅπως καταλαβαίνομε ἀπὸ τὶς ἑπτὰ γραφές τοῦ ποιήματος.

Ἡ διάρκεια τῆς πρώτης συγγραφῆς τῆς Ὀδύσσειας δὲν εἶναι μεγάλη σχετικὰ μὲ τὸ μέγεθος τοῦ ποιήματος. Τὸ χειμῶνα τοῦ 1925 ὁ Καζαντζάκης καταπιάνεται μὲ τὸ γράψιμο τῆς Ὀδύσσειας καὶ γράφει τὶς ἕξι πρώτες ραψωδίες στὴν Κρήτη· ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο ξεκινοῦν μαζὶ μὲ τὸ ἔργο καὶ οἱ περιπλανήσεις του στὸν κόσμο. Κάθε φορὰ νέες ἐμπειρίες καὶ νέες γνώσεις συσσωρεύονται στὸ νοῦ τοῦ συγγραφέα, τὶς ἀφομοιώνει καὶ ἐμπειρότερος ἐπανερχεται στὸ ἔργο του· ἔτσι ἀπὸ τὶς 20 Μαΐου μέχρι τὶς 22 Σεπτεμβρίου τοῦ 1927 συμπληρώνει τὶς ὑπόλοιπες δεκαοχτὼ ραψωδίες καὶ δίνει τὴ μορφή ὀλοκληρωμένου ἔργου στὸ ποίημα.

Ἡ πορεία πὺ ἀκολούθησε καὶ ὁ ἀγῶνας πὺ ἔκανε γιὰ τὴν τελειοποίηση αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἀναλύεται μὲ τρόπο τέλει, ἀπὸ τὸν συμπατριώτη του λογοτέχνη Παντελῆ Πρεβελάκη στὸ βιβλίο του «Καζαντζάκης — Ὁ ποιητὴς καὶ τὸ ποίημα τῆς Ὀδύσσειας. (Ἐκδόσεις Ἑστίας, Ἀθήνα 1958). Ἐμεῖς παραπέμπομε τὸν μελετητὴ στὸ δοκίμιο αὐτὸ γιὰ νὰ βρεῖ τὴ σωστὴ ἐρμηνεία τοῦ ἔργου. Κάθε τι πὺ ἀφορᾷ στὴν Ὀδύσεια ἀναλύεται παραδειγματικὰ ἀπὸ τὸ συγγραφέα τοῦ βιβλίου, καὶ ὁ μελετητὴ παίρνει ἀπαντήσεις σ' ὅλα τὰ ἐρωτήματα πὺ γεννᾷ ἡ Ὀδύσεια. Ἐτσι ἐμεῖς μὲ τὴν ἀνάλυση τῆς γλώσσας τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ Καζαντζάκη δὲν νομίζομε ὅτι θὰ προσθέσομε πολλὰ στὶς γενικὲς ἐρευνες πὺ προηγήθηκαν καὶ ἀφοροῦν σ' αὐτὸ τὸ ἔργο. Πιστεύομε ὅμως ὅτι, μὲ τὴν λεπτομερῆ ἀνάλυση καὶ κατάταξη τοῦ ὑλικοῦ τῆς Ὀδύσσειας θὰ προσφέρομε νέα στηρίγματα στὶς μέχρι τώρα ἀναλύσεις, πὺ ξένοι καὶ Ἕλληνες διανοούμενοι ἔχουν κάνει. Πραγματικὰ μέχρι σήμερα ἡ Ὀδύσεια δὲν εἶχε τὴν τύχη νὰ μελετηθεῖ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη.

Ἡ μελέτη αὐτὴ ξεκίνησε νὰ γράφεται τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1978 μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπιστημονικῆς ἀδειας πὺ μοῦ ἔδωσε ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

Εἶχα παλαιότερα διαβάσει ὀλόκληρη τὴν Ὀδύσεια καὶ εἶχα ἐντυπωσιαστεῖ ἀπὸ τὴ γλώσσα. Ἐνοιωθα ὅτι ἦταν γλώσσα φτειαχτὴ καὶ συνάμα ἀυθόρμητη καὶ ἀληθινή· ἔτσι ὀδηγήθηκα σὲ μιὰ ἐκ νέου μελέτη τοῦ ἔργου ἀκολουθῶντας μιὰ σταθερὴ μέθοδο γιὰ νὰ μπορέσω νὰ κυριαρχήσω στὸ τεράστιο αὐτὸ ὑλικό, τῶν 33.333 δεκαεπτασυλλαβῶν.

Πρὶν ὅμως προχωρήσω σὲ ὅποια ἄλλη ἀνάλυση πρέπει νὰ ἐξηγήσω τὴ μέθοδο ἐργασίας μου.

Διαβάζοντας τὸ ἔργο στίχο-στίχο μελετοῦσα κάθε λέξη πὺ ἀπόκλινε ἀπὸ τὸ κοινὸ γλωσσικὸ αἶσθημα· ἔτσι κατάληξα νὰ προσδιορίσω στὸ πλᾶι τῶν στίχων μὲ τὸ σύμβολο *A* τὶς κρητικῆς προελεύσεως λέξεις ἂν ἦταν ἀτόφες, ὅπως λέγονται στὸ νησί. Ἡ καταγωγή μου, τὸ μητρικὸ μου ἰδίωμα, τὰ κείμενα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ ἡ ἐργασία μου στὸ Κέντρο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, συντέλεσαν στὴ βαθύτερη διερεύνηση τοῦ θέματός μου. Μὲ τὸ σύμβολο *B* προσδιόρισα τὶς λέξεις ἐκεῖνες πὺ ἔχουν τὸ πρῶτο ἢ τὸ δεύτερο συνθετικὸ ἀπὸ τὴν κρητικὴ διάλεκτο. Μὲ τὸ σύμβολο *Γ* προσδιόρισα τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα πὺ ἔχουν μορφή κρητικῆς λέξης ἀλλὰ πὺ στὴν πραγματικὴτητα δὲν ἀνήκουν στὸ κρητικὸ ἰδίωμα (κρη-

τικογενεῖς). Μὲ τὸ σύμβολο Δ προσδιόρισα τὶς λέξεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἄλλα ἰδιώματα καὶ μὲ τὸ σύμβολο Ε προσδιόρισα τὶς λέξεις ποὺ ἐπλάστηκαν ἀπὸ τὸν συγγραφέα. Ὁ Καζαντζάκης ἐχρησιμοποίησε πολλές φορές τὴ συνδυαστικὴ δυνατότητα ποὺ περιέχει ἐν δυνάμει ἡ γλῶσσα γιὰ νὰ καλύψει τὶς νοητικὲς τοῦ ἐπιταγές. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο θὰ ἀναφερθῶ στὸ βιβλίο τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη ἀπ' ὅπου μεταφέρω τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ καταλάβει γιὰτὶ τόσο πολὺμορφο ὑλικὸ συσσωρεύτηκε σ' αὐτὸ τὸ ἔργο: «ὅπως ὅλοι οἱ μυστικοί, — ἀλλὰ καὶ σὰ γνήσιος μαθητὴς τοῦ Μπερζὸν — παραπονιόταν κι ἐκεῖνος γιὰ τὴν ἀνεπάρκεια τῆς ἀνθρώπινης γλῶσσας, καὶ στὰ διαλείματα τῆς δημιουργικῆς πράξης θησαύριζε λέξεις, γνώσεις, ἐκφραστικούς τρόπους, γιὰτὶ ὁ τελικὸς τοῦ σκοπὸς ἦταν νὰ ἐκφράσει μιὰν «ἄρρητη ἐμπειρία»¹.

Ἔτσι ἐξηγοῦνται τὰ ἄφθονα ἰδιόλεκτα ποὺ ὑπάρχουν στὸ ἔργο.

Μὲ ἓνα ἄλλο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἴδιο βιβλίο θὰ ἐξηγηθεῖ καὶ ἡ ἀφθονία τῶν ἰδιωματικῆς προελεύσεως λέξεων: «Ὁ Καζαντζάκης μεθάει μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Γλῶσσα καὶ Ποίηση τοῦ φαίνονται σὰ διπρόσωπος Ἰανός. Ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα ἐρεθίζει πράγματι, καὶ τέρπει τὴ φαντασία μὲ τὴν παραστατικὴ τῆς δύναμη. Ἡ λέξη μιλάει μὲ τὴν εἰκόνα, ἡ σκέψη μεταφράζεται ὀλοένα μὲ ζωγραφιές. Ἀκόμα κι ἡ ἀφηρημένη σύλληψη τοῦ νοῦ καταλήγει στὴν εἰκόνα, ἡ λέξη συναιρεῖ τὸ νοητὸ μὲ τὸ αἰσθητὸ «Γνώση καὶ πράξη», σοῦ λέει ὁ λαός: μάθηση καὶ ἐμπειρία»².

Μέχρι τὴ σύνθεση αὐτῆς τῆς μελέτης ἔχουν ἀποδελτιωθεῖ καὶ μελετηθεῖ 7.040 δεκαεπτασύλλαβοι καὶ τὰ συμπεράσματα ποὺ ἐκθέτονται παρακάτω ἀναφέρονται σ' αὐτὸ τὸ ὑλικό. Βέβαια, μόνο ὅταν ἡ ἐργασία τελειώσει, θὰ ἔχομε ὀλοκληρωμένη τὴν ἀνάλυση τῆς γλῶσσας τοῦ ποιήματος. Τότε ἡ μορφή αὐτῆς τῆς μελέτης θὰ ἀλλάξει καὶ ἔχοντας ἐλέγξει τὸ ὑλικὸ ὄλο, θὰ μπορούμε νὰ μιλήσουμε περισσότερο ἀπολυτὰ γιὰ τὸ ἔργο, γιὰ τὸ ρόλο τοῦ στὰ νεοελληνικὰ γράμματα καὶ γιὰ τὴν προσφορά τοῦ στὴ διαμόρφωση τῆς γλῶσσας. Γιὰ τὴν προσφορά τοῦ ἔργου στὴ διαμόρφωση τῆς γλῶσσας καὶ μάλιστα τῆς λογοτεχνικῆς γνωρίζω ὅτι ὑπάρχουν σοβαρὲς διαφωνίες. Ἐμεῖς φανταζόμαστε ὅμως τὴν προσφορά αὐτὴ σὰν τρόπο καὶ σὰν μέθοδο ἐκμετάλλευσης τῶν δυνατοτήτων ποὺ ἔχει ἡ γλῶσσα καὶ ὄχι σὰν ἓνα ἀπόθεμα παραδεκτὸ ἀπ' ὅλους καὶ ἱκανὸ νὰ ἐξυπηρετεῖ τὶς ἀνάγκες ὄλων. Τότε θὰ ὑποστηρίζαμε ὅτι ὁ Καζαντζάκης ἔφτιαξε ἓνα λεξικὸ στὸ ὁποῖο ὄλοι, μπορούμε νὰ καταφεύγουμε γιὰ νὰ ἐξυπηρετοῦμε τὶς νοητικὲς ἐπιταγές.

Ἡ πραγματικότητα ποὺ περιέχεται στὴ γλῶσσα τῆς Ὀδύσειας εἶναι δυναμικὴ καὶ ἐπιβλητικὴ. Μπροστὰ στὸ ἐκφραστικὸ ἀδιέξοδο — πρόβλημα βασικὸ τῆς γλῶσσας — ὁ Καζαντζάκης δίνει στὸ νοῦ τὴ μέθοδο νὰ πλάθει ἀπὸ τὰ ὑλικά ποὺ ἤδη κατέχει καὶ νὰ ξεπερνᾷ τὰ ἐμπόδια· ὡς πρὸς αὐτὸ δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχουν σημαντικὲς διαφωνίες, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι τῶν πιθανῶν διαφωνιῶν ἡ παράθεση ἑνὸς μέρους τοῦ ὑλικοῦ θὰ μᾶς πείσει.

1. Π. Πρεβελάκη, Καζαντζάκης — ὁ ποιητὴς καὶ τὸ ποίημα τῆς Ὀδύσειας, ἐκδ. Ἐστίας 1958, σ. 50.

2. Ὁ.π., σ. 71.

“Όπως είπαμε, ὁ Καζαντζάκης ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ἀναπτύσσει τὴν γλῶσσα, νὰ τὴν ἀναγεννᾷ, γιὰ νὰ καλύπτει τὶς ἐκφραστικὲς τοῦ ἀνάγκης. Αὐτὴ ἡ ἰκανότητά του ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ ἀπὸ μελετητὲς καὶ κριτικὸς τοῦ ἔργου του. Ὁ ἴδιος στὴ μετάφραση τῶν συνομιλιῶν τοῦ Ἑκκερμαν μὲ τὸν Γκαϊτε (ἐκδοτικὸς οἶκος Γεωργίου Φέξη, Ἀθῆναι 1913, σ. 147) γράφει): «Ὅταν ἀνώτερον πνεῦμα προαισθανθῆ ἢ διακρίνη μὲ τὸ ὄξύ του βλέμμα τὴν ἐνδόμυχη ἐργασία τῆς φύσεως, τότε, ἡ γλῶσσα ποῦ τοῦ μετεβιβάσθη δὲν τοῦ ἀρκεῖ πιά νὰ ἐκφράσῃ τόσο ἀνώτερες ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα ἰδέες. Θὰ τοῦ ἐχρειάζετο ἡ γλῶσσα τῶν πνευμάτων. Ἄλλ’ ἐπειδὴ δὲν τὴν γνωρίζει, πρέπει νὰ ἀρκεσθῆ στὶς ἀνθρώπινες ἐκφράσεις ποῦ εἶναι ὅμως ἀνεπαρκεῖς καὶ κατεβάζουν ἢ ἀλλοιώνουν τὶς ἰδέες του γιὰ νέες σχέσεις ποῦ αὐτὸς ἀνεκάλυψε.»

Εἰς τὴν Ὀδύσεια ἀναπτύσσει αὐτὴ τὴν ἰκανότητα ὁ Καζαντζάκης περισσότερο ἀπὸ ὅσο σ’ ὁποιοδήποτε ἄλλο ἔργο του. Ὁλόκληρο τὸ ἔργο εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ ἰδιόλεκτα (μὲ αὐτὸ τὸν ὄρο χαρακτηρίζονται οἱ πλασμένες ἀπὸ τὸ συγγραφέα λέξεις). Χαρακτηριστικὰ θὰ ἀναφέρω μερικὲς ἀπ’ ὅσες συνάντησα στὸ τμῆμα ποῦ ἤδη ἔχω ἀποδελτιώσει: μακραλαφροπόδες, ἀρμυροσπάρραχνα, χοντροδαχτυλίδια, ἀνθρωποφωνοκόπι, νεροχαμομήλι, καταχνοπεπλωμένα, χοντροθάλασσες, λιανοσοῦρουπα, δεξομάγουλα, κοπροκούβαρο, ψαρογένια, κρουσταλλοφεγγαράτη, θεριοπροβιές, στραφταλοπρασίνιζαν, ροδαυλές, καταπάχνιαστο, πρωτογονιοί, χιοναδέρφια, καλοφόραδο, φιλαντροῦ, βουνοκορμί, ἀλαργοκρουφοπέταε, προγονοδαχτυλίδι, περδικοπερπατοῦσα, καρπόδεντρο, κυπαρισσόχνοτο, θαλασσοθρινάκι, ἀσημοκύματα, φλογομάτια, λαγιολενκομαλλάτο, ἀστραποπροὔτζινη, φτωχαργατολόι, κρουφοπαρακαλέτρα, βροντοκούδουνη, ψυχοπρωτολάτης, μελισσοκοφινίζει, λασποσωθικά, χνουδοφέγγαν, κυκνογεννημένη, ἀνθοκαρπολογήσουν, διπλοτετρακάγκελος, ἀνθοδροσομιλοῦσα, ἀγριμοπάρθενο κ.λ.π.

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ στὴ γλῶσσα τῆς Ὀδύσειας ἐρμηνεύεται κατὰ τὴ γνώμη μας καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ποιητὴς ἀναζητᾷ νέους ὄρους ἰκανοὺς νὰ ἐκφράσουν ἐντονώτερες συναισθηματικὲς καταστάσεις. Τὸ γλωσσικὸ ὄργανο ποῦ ἤδη κατέχει δὲν τοῦ ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἐκφρασθεῖ. Ἡ κοινὴ νεοελληνικὴ τὸν ὀδηγεῖ σὲ περιφράσεις ποῦ χαλαρώνουν τὴ δομὴ τοῦ στίχου καὶ τὸ νόημα.

Στὴ μετάφραση τῆς *Θείας Κωμωδίας* καὶ στὰ θεατρικὰ ἔργα τοῦ συγγραφέα τὰ ἰδιόλεκτα ὑπάρχουν, ὅμως κατὰ πολὺ λιγότερα· στὸ μυθιστόρημα εἶναι σπανιότερα καὶ λείπουν ἀπὸ τὰ φιλοσοφικοῦ περιεχομένου ἔργα του.

Ἐξάλλου ἡ συγγραφή μιᾶς νέας Ὀδύσειας «ποῦ θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀνώτερη τῆς Ὀμηρικῆς» — ἄς μὴν ξεχνοῦμε τὸ πάθος του γιὰ τὴν τελειότητα, τὸ «Ὅλα ἢ τίποτα» — τὸν ἀναγκάζει νὰ χρησιμοποιεῖ μιὰ γλῶσσα ἀσυνήθιστη καὶ πρωτότυπη, ἐπιβλητικὴ καὶ ἐντυπωσιακὴ, ποῦ θὰ συντελοῦσε πολὺ στὴν ἐκπλήρωση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ του.

Ἡ σημασιολογικὴ βαρύτητα τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ ἰδιολέκτων ποῦ παραθέσαμε, ἐξηγεῖ τὴν ἀναγκαιότητά τους δὲν πείθει ὅμως γιὰ τὴν ἀξία τους. Οἱ λόγοι ποῦ τὰ ἰδιόλεκτα δὲν ἀνταποκρίνονται στὶς ψυχικὲς, νοητικὲς καὶ αἰσθητικὲς ἀνάγκης μας εἶναι πολλοί. Τὰ ἰδιόλεκτα ὅπως βρίσκονται μέσα στὸ δεκαεπτασύλλαβο ἔχουν ἄλλη γλωσσικὴ ἀξία ἀπ’ ὅτι μόνον τους ξεκομμένα ἀπὸ τὸ περιβάλλον τους. Μόνον μέσα σ’ ἓνα

περιβάλλον γλωσσικό τὸ ὁποῖο τὰ ἔχει ἀνάγκη καὶ τὰ ἐπικαλεῖται, τὰ ἰδιόλεκτα ἀξιοποιοῦνται. Λέξεις ξεκομμένες ἀπὸ τὸ κείμενο καὶ μάλιστα τὰ ἐπίθετα χωρὶς κοντὰ τους τὸ οὐσιαστικὸ πού προσδιορίζουν, ἤχουν παράξενα καὶ δίνουν ἐντύπωση μηχανιστικοῦ ὄρου. Γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται τὰ ἰδιόλεκτα νὰ ἐλέγχονται μέσα στὸ γλωσσικὸ περιβάλλον πού τὰ τοποθέτησε ὁ συγγραφέας καὶ τὸ ὁποῖο συμβαίνει καμμιά φορά νὰ εἶναι ἀναντικατάστατο ὡς πρὸς τὴν ἐκφραστικὴ του δυνατότητα. Μιὰ ἄλλη αἰτία πού μᾶς κρατᾶ ψυχροὺς δέκτες τῶν ἰδιολέκτων εἶναι τὸ κοινὸ γλωσσικὸ αἶσθημα. Σὲ κάθε μορφὴ τέχνης τὸ «νέο» παραξενεύει, προκαλεῖ σχόλια. Στὴ γλῶσσα αὐτὸ εἶναι πολὺ ἔντονο, γιατί τὸ ἰδιόλεκτο δὲν ἐκφράζει τὸ Λόγο, τοῦ ἄλλου, τοῦ δέκτη (ἀκροατῆ) ἀλλὰ μόνο τὸ Λόγο τοῦ πομποῦ (ὁμιλητῆ). Ἐπομένως ἀνακύπτει πρόβλημα συνεννόησης καὶ ἐπαφῆς.

Ὁ δέκτης (ἀκροατῆς) τῆ στιγμῆ πού ἀκούει τὸ ἰδιόλεκτο χάνει τὸ σημεῖο ἐπαφῆς μὲ τὸν πομπὸ (ὁμιλητῆ) ταράζεται καὶ ἐντείνει τὴ νοητικὴ του προσπάθεια γιὰ νὰ ἀντιληφτεῖ τὴ νέα ἔννοια. Μὲ αὐτόματη ἀντίδραση εὐθὺς ἀμέσως ἀποξενώνεται ψυχικὰ καὶ κλείνεται στὸν ἑαυτό του. Ἔτσι ἡ φωτεινὴ στιγμῆ πού γεννᾶ τὸ ἰδιόλεκτο χάνεται, μόλις τὸ ἰδιόλεκτο περάσει ἀπὸ τὸν ἐνδιάθετο στὸν ἔναρθρο λόγο. Ἐδῶ βρίσκεται ἡ ἀδυναμία τῶν ἰδιολέκτων τὰ ὁποῖα ὅταν εἶναι πολλὰ, δημιουργοῦν προβλήματα κατανόησης καὶ συνεννόησης.

Στὴν Ὀδύσεια, πραγματικὰ τὰ ἰδιόλεκτα εἶναι πολλὰ καὶ πολλές φορές παρὰ τὴν ἐπανάληψή τους ποικίλουν σημασιολογικὰ καὶ ἀπαιτοῦν κάθε φορά ἄλλη ἐρμηνεία. Βέβαια, ἐπειδὴ τὸ ἰδιόλεκτο εἶναι τελείως ἀτομικὸ δημιούργημα πάντα ὁ ἐρμηνευτῆς διατρέχει τὸν κίνδυνο νὰ παρερμηνεύσει καὶ νὰ ἀστοχήσῃ στὸ νοηματικὸ προσδιορισμὸ τοῦ ἰδιόλεκτου.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὰ ἰδιόλεκτα, τὸ ὕλικὸ τῶν πέντε πρώτων ραψωδιῶν μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ποιητῆς χρησιμοποιεῖ ὑπερβολικὰ καὶ τὰ κρητικὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε ἡ καταγωγή του καὶ ἡ ἰδιαίτερη ἱκανότητά του νὰ χρησιμοποιεῖ ἀβίαστα καὶ σωστὰ τὶς λέξεις τοῦ μητρικοῦ του ἰδιώματος.

Ἡ σειρά πού ἀκολουθεῖ εἶναι ἓνα μικρὸ ποσοτικὰ δείγμα, τῆς πληθώρας τῶν ἰδιωματικῶν κρητικῶν στοιχείων τῆς Ὀδύσειας :

ψυχανεμίζοντας, ξεξευλίζω, λαγωνιάρης, ξεμανταλώνω, γελοχαχαρίζω, συσηλίζω, ἀναντρανίζω, ἀντρίστικος, διῶμα, προστάρης, ἀπλοκαμούς, κανάκια, προεπό, διαγουμίζω, ξεσφάλλω, κλινάρι, ξετοπώνω, ξεστελιώνω, ποδιαφωτίσματα, στεγή, ἀνακνκλίζω, σπήλιος, συγκάρταλος, ἀρθούνια, σκληρίζω, ριζοσκελώνω, κουντούρα (χοροῦ), δροσερεύω, ἀντροκαλιέται, παππουδιασμένος, ὄγρός, ρέγομαι (ἐπιθυμῶ), στραβομουριάζω, λιγομαριάζω, κρασαποπισιτίδια, χαλκιάς, ἀγριμόγατος, προεπίζω, κρηγιός, δῶμα, ξεδιαλύνω, νέφαλο, χρουσός, κρασόκουπες, φουρφουρίζω, ἀκλουθῶ, χαράκια, φρασκί, ξεπορίζω, χυταρίζω, μαργώνω, ἀσούσουμος, ξεπετρώνω, ρούφουλας, σοφιλιαστά, μαραγκιάζω, ἀκραγγίζω, ἀσκελιά, στραταρίζω, πασίχαρος, κρασοψυχιά, φαμέγιος, προσμουρώνω, συνβάσματα, ἀνατριχιῶ, κοχεύω, λαθρακιάζω, ἀναστοροῦμαι, βροῦχος, ἀποκαμαρώνω, μπλαβίζω, παρακατσεύω, συνηθῶ (ἔχι - ἴζω) βίτσισμα, γυρογιάλι, ξεπροβαίνω, καταχτυπῶ, βολά, βαστῶ, γρόθος, φαλαγγώνω,

μπροσταροκριγιός, ἀπογαλίσματα, ἔρριζα, μεταξεσέρονω, ποξετελεύω, ἀνεμική, βερ-
γῆτος, ἀναχεντρονόμοι, ψικαροί, μανιστικά, κακόσουρτος, πέμπω, μαντάτορας, συγ-
κόκαλος, θεόφυγά μου (ἐπίρρ.), ἀφεντικός, γούζομαι, ξεπνεμένος, ξεπειρίζω, μηνῶ,
ἀνεχουμίζω, ἀναγυριστικά, σκιανός, ἀναβαστῶ, ἀψόθυμος, κ.λ.π.

Εἶναι καλύτερα ὅμως νὰ πεισθεῖ ὁ μελετητῆς γιὰ τὴν ἱκανότητα τοῦ συγγραφέα
νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ μητρικό του ἰδίωμα μὲ μιὰ παράλληλη παράθεση ἀφ' ἐνὸς τῶν
στίχων τῆς Ὀδύσσειας ποὺ περιέχουν τὴν ἰδιωματικὴ λέξη, ἀφ' ἑτέρου ἰδιωματικῶν
φράσεων τῆς γλώσσας ὅπως μιλιέται στὸ νησί σήμερα¹.

Εἶπε, κι ἀκράνοιξε* τὴν ξώπορτα ν' ἀφουκραστεῖ τὸ βόγκο.

(Ὀδ. Α στ. 282)

Ἀκράνοιξα τὴ ἰόρτα νὰ δῶ ἀνέ γοιμαῖται τὸ κοπέλι κι ἐκεῖνο ἦτονε ὀλόρθο.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμα.)

Κρίνο ἀψηλὸ σὲ μακρινὴ ἀμμουδιά κι ὁ νοῦς του συσηλίζε*.

(Ὀδ. Α στ. 335)

Ἐσκαβα οὔλο τὸ μεσημέρι κ' ἐδᾶ συσηλίζε ὁ νοῦς μου, ἦ (ἡ κεφαλή μου).

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμα.)

Ξεμανταλῶσαν* τὴν ὀξώπορτα τινάχτηκαν στὴ στράτα*.

(Ὀδ. Α στ. 299)

Ξεμαδάλωσε μωρὴ, τὴν ὀξώπορτα γιὰτὶ θάν-ἔρθει ὁ κύρης* σου καὶ θὰ βρεῖ
μαδαλωμένα.

Ἐβάστουνά το (τὸ κοπέλι) ἀπὸ τὴ χέρα καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω ἐπετάχτηκε
στὴ στράτα κι ἄλλο λίγο νὰ τὸ πατήσει τ' αὐτοκίνητο

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμα.)

στὸ μοσκομύριστο γιαλὸ* μὲ τὰ παχιόφυλλα ἀρμυρίκια*

(Ὀδ. στ. 692)

Ἐπῆγα στὸ γιαλὸ νὰ μαζώξω κοχυλοπετάλιδα*.

Στὸ γυρογιάλι* ἔχει φυτεμένα ἀρμυρίκια γιὰ νὰ κόβουνε τὸ βοριά.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμα.)

μιὰν ἀστραπὴ θαρρεῖς καὶ πλάνταξε*, τινάχτηκε νὰ ρίξει
τὴν πᾶσα συντροφιά ἀπὸ πάνω του, νὰ πάρει λίγο ἀγέρα.

(Ὀδ. Α στ. 1078-1079)

Ἐγέμισες τὸ σπίτι καπνοῦς μὲ τὸ τηγάνισμα καὶ θὰ πλαδάξουμε οὔλοι.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμα.)

Ἀπομανάει, μακραίνεται ἡ φωτιά, κι ἀχνὰ φωτοκοπῆσαν
τὰ τέσσερα κεφάλια καὶ τοῦ γιοῦ τὰ μαγληνὰ* ἀντικνήμια

(Ὀδ. Β στ. 447-448)

Οἱ γάβες του εἶναι δίπις μαγληνές σὰ τζῆ κοπελιάς.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμα.)

1. Οἱ φράσεις μέσα στίς ὁποῖες περιέχεται ἡ ἰδιωματικὴ λέξη ἀνήκουν στὸ ἰδίωμα τῆς Δυτικῆς
Κρήτης (περιοχὴ Κισάμου) ἀπ' ὅπου κατάγομαι. Ἀπ' ὅσο ὅμως γνωρίζω οἱ λέξεις αὐτές ἔχουν
εὐρύτατη χρῆση σ' ὀλόκληρη τὴν Κρήτη.

Τὸν συντηροῦν* καὶ καφορέγουνται* τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ διῶμα*
(Ὅδ. Β στ. 1160)

Εἶδα μὲ συνδηρῶς (ἢ σοδηρῶς) ἔτσι δά, θαρρεῖς πῶς θὰ σὲ φοβηθῶ:

Καφορέγεταιί τονε ᾿φτὴ μὰ κεῖνος δὲ δηγὲ θέλει.

᾿Ετέθιοιο διῶμα δὲν εἶχε ἄλλος τότεσάς: στὸ χωριὸ οὔλες τονὲ θέλανε.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

Δὲν κυνηγοῦσε, ἀνέγνοια γύμναζε τὴν πλήθια δύναμή του
γοργά, πρὶν νὰ τὸ κράξει ἢ θυληκιά νὰ τοῦ τὴ διαγουμίσει*

(Ὅδ. Α στ. 795-796)

Καὶ νά, μέρα τὴ μέρα θὰ φανοῦν καὶ θὰ μᾶς διαγουμίσουν

(Ὅδ. Γ στ. 983)

Εἶναι ᾿φτὴ μιὰ κλέφτρα, ἀπ' ὅπου περνᾶ διαγουμίζει τὸ δόπο.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

Πρὶν νὰ ᾿ρθ' ὁ Χάρος νὰ μᾶς βρῆ νὰ μᾶς ε διαγουμίση

Νὰ διαγουμίση τσὴ γενναῖς καὶ νὰ διαλέξη τσ' ἄντρες

(Ριζίτικο: Τὸ φαγοπότι)¹

Πολλὰ παχὺ στ' ἀπογαλίσματα*, μὰ ἀνέλιγο τὸ γάλα.

(Ὅδ. Δ στ. 322)

Πολλὰ παχὺ εἶναι τὸ γάλα καὶ θὰ κόψει ἅμα τ' ἀφίσεις καὶ βράσει πολληώρη.

᾿Εδὰ στ' ἀπογαλίσματα δὲ θὰ σὲ φτάξει τὸ γάλα γιὰ νὰ κάμεις καὶ τυρί.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

σὰν ἄγιο γκόλφι ἀποκρεμάστηκε* στὴν τραχηλιά τῆς νύχτας

(Ὅδ. Δ στ. 846)

᾿Αποκρεμάστηκε στὸ λαιμὸ τσῆ μάννας του καὶ δὲν ἤλεγε νὰ ξεκολλήσει.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

καὶ σφάλιξε* τὰ μάτια του γοργά τὴν ἀστραπὴ νὰ πιάσει

(Ὅδ. Ε στ. 790)

᾿Εσφάλιξε τὰ μάτια τζη καὶ ἔμεινε ἀκούνητη ἑθάρρουνες πῶς ἦτονε ἀποθραμῆνη.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

ν' ἀνοίξει, ᾿Ελένη, ἢ θύρα, σὲ χρουσό νὰ ξαπλωθεῖς κλινάρι.*

(Ὅδ. Ε στ. 836)

᾿Εδὰ καὶ δεκαπέδε μέρες εἶναι στὸ κλινάρι καὶ δὲν ἐκαλέσανε γιὰτρὸ νὰ τονὲ δεῖ.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

᾿Αναντρανίζει,* γεύεται* ἀρπαχτὰ* τοῦ σταφυλιοῦ τίς ρῶγες

(Ὅδ. Ε στ. 871)

᾿Αναδράνισε λίγα-λίγα γιὰτὶ θὰ πιαστεῖ ἢ μέση σου νὰ σκίβεις οὔλη μέρη.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

᾿Ο Κωνσταντῆς ἐγεύγεντο ᾿σὲ μιὰ μηλιά ᾿ποκάτω

κ' ἐκειὰ ποῦ τρώ' κι' ἐγεύγετο ἐπερισσοκαυκάτο

(Ριζίτικο: ᾿Ο κωχόμενος Κωνσταντῆς)²

1. ᾿Αριστ. Κοιάση, Κρητικὰ Δημοτικὰ τραγούδια, σ. 293.

2. ᾿Ο.π., σ. 249.

Χήρας υγιὸς ἐγεύγεντο ἔς μαρμαρένια τάβλα,

— Γεύγεσαι, γυιέ μου, γεύγεσαι κι οἱ Φράγχοι σ' ἐπλακῶσαν.

(Ριζίτικο: Ὁ υἱὸς τῆς χήρας)¹

Καυμὸς ἔς τσοὶ νιὸς ποῦ γεύγονται κάτω ἔς τὸ κατωμέρι

(Ριζίτικο: Οἱ Μαδαρίταις καὶ οἱ Κατωμερίταις)²

Ἐφαγα ἀρπαχτὰ δυὸ βουκιές τὸ μεσημέρι γιατί ἐβιάζουμουνε κι ἐδὰ πεινῶ.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

Μερικὲς φορές συμβαίνει λέξεις τοῦ κρητικοῦ ἰδιώματος νὰ τοποθετοῦνται ἄκαιρα καὶ πρόχειρα στοὺς στίχους τῆς Ὀδύσειας. Αὐτὴ ἡ ἀδυναμία ὅμως δὲν ἐμφανίζεται συχνά. Οἱ ἰδιωματικὲς λέξεις σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη μας ἀποτελοῦν τὰ λειτουργικότερα στοιχεῖα τοῦ ποιήματος.

Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ παρατηρήσεις ποὺ ἀναφέρονται στὶς λέξεις τοῦ κρητικοῦ ἰδιώματος ποὺ περιέχονται στὴν Ὀδύσεια ἀφοροῦν καὶ στὶς φράσεις τοῦ ἰδιώματος τὶς ὁποῖες χρησιμοποιεῖ συχνά ἀκέραιες ὁ ποιητής. Οἱ φράσεις αὐτὲς ξεκομμένες ἀπὸ τὸ πραγματικὸ γλωσσικὸ τους περιβάλλον δημιουργοῦν στὸ μελετητῆ ἓνα αἰσθημα δυσφορίας διότι βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸν κοινὸ γλωσσικὸ καὶ αἰσθητικὸ κανόνα.

Ἐν τούτοις καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση οἱ φράσεις δημιουργοῦν ὕφος (style). Πρόκειται ἀναμφίβολα γιὰ ὕφος ἐξεζητημένο καὶ τεχνητό, ἀλλὰ ἱκανὸ νὰ τονίσει τὴν ἐνδόμυχη τάση τοῦ ποιητῆ νὰ γκρεμίσει καὶ νὰ ξανακτίσει μὰ τὰ ἴδια δομικὰ ὕλικά ἓνα νέο ἐκφραστικὸ μέσο — μιὰ ἄλλη γλώσσα — πιὸ δυνατὴ καὶ πιὸ ἱκανή.³

Στὶς παρακάτω φράσεις ποὺ ἀκολουθοῦν φαίνεται καθαρὰ ἡ τάση αὐτὴ τοῦ ποιητῆ.

Καὶ τοῖχο τοῖχο ἐσέρπαν βιαστικοὶ πόρτα τὴν πόρτα ἐμπαῖναν

(Ὀδ. Α στ. 160)

Κι ἐμεῖς μπουσουλωτὰ ζωντόβολα, τὸ χῶμα χῶμα πᾶμε

(Ὀδ. Α στ. 173)

πέτρα τὴν πέτρα περπατοῦν, κυλοῦν, λές καὶ ξεσέρνει ἡ στράτα.

(Ὀδ. Β στ. 1149)

Ἐπήγγαινε τὸ δοῖχο-δοῖχο γιατί ἐγλίστρα.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

Γυρνάει τὴν κεφαλή, πατάει φωνὴ καὶ προσκαλνάει τὸ γιό του.

(Ὀδ. Α στ. 202)

Ἐπάτησε κάτι φωνές μόλις εἶδε τὸν ὄφι.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

Κράτα τὴ μάνητα σὰν ἄρχοντας καὶ βάλε μὲ τὸ νοῦ σου

Ψυχὴ πὼς ἔχει κι ὁ λαός, Θεὸς κι αὐτός, μὰ δὲν τὸ ξέρει

(Ὀδ. Α στ. 370-371)

Καὶ βάλε' δὰ μὲ τὸ νοῦ σου πόσα σκιαέθια ἔχει καωμένα.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

1. Ἀριστ. Κριάση, Κρητικὰ δημοτικὰ τραγούδια, σ. 282, στ. 4, 5.

2. Ὁ.π., σ. 237.

3. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν φράσεων ὑπάρχει στὸ τέλος τῆς μελέτης ἐρμηνευτικὸς πίνακας.

Λάμπου ἀρμαθιές συνασπεριές στοῦ ἀπόβραδου βουνοῦ τὸ φρύδι

(Ὁδ. Α στ. 987)

Δὲ θεωρεῖς τσι φωθιές στ' ἀφρύδι τοῦ βουνοῦ;

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

«Δὲν τό 'χω πῶς μοῦ πέθανε ὁ καλὸς καὶ χήρεψε ἡ ἀγκαλιά μου
μόν'τό 'χω πὸν τὰ στήθια μου ἔγειραν κι οἱ ρῶγες μαραθῆκαν
χωρὶς νὰ βγάλουν γάλα κι ἕνας γιὸς νὰ τὰ γλυκοδαγκάσει».

(Ὁδ. Α στ. 152-154)

Δὲ δῶχο πῶς δὲ μ' ἀγαπᾶς
μον'τῶχο πὸν μὲ διώχνεις.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

Πολλὰ βαραίνει τὸ φορτιὸ θὰ σηκωθῶ νὰ κάμω χύση

(Ὁδ. Α στ. 191)

τὰ μεθυσμένα αὐτιά γιομώνω ἀχό, τὰ μάτια κάνουν χύση

(Ὁδ. Β στ. 861)

'Ὡς εἶδε τὸ γεράκι τσι διάνους * ἔκαμε χύση.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

κι ἀνέβηκε ὄλο τὸ νησι ἀψηλά, τρεμάμενο σὰν πάχνη,
καὶ χάθη ὡς χάνεται τὸ νέφαλο σύντας τοῦ δώσει ὁ γῆλιος.

(Ὁδ. Α στ. 810)

Μόλις τοῦ δώσει ὁ ἥλιος λίγα-λίγα ζαλίζεται.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

Καλό 'ταν τὸ ψωμί, καὶ μοῦ 'δεσε, παππού, τὰ κόκκαλά μου

(Ὁδ. Α στ. 843)

'Εμεγάλωσε κι ἐδέσανε τὰ κόκκαλά μου καὶ τ' ἀκούει νὰ φορτώνει μὴ δοῦ κά-
νεις ἀκόμα χατίργια.

Φάε νὰ δέσουνε τὰ κόκκαλά σου.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

Γέρο, ψηλά τ' αὐτιά σου τρούλωσε καὶ μὴν κατατρομάξεις:
ἄραξε ὀψὲς στὴν πατρικὴ του γῆς, ὁ φουμιστὸς Δυσσέας

(Ὁδ. Α στ. 847-848)

Εἶδα τρουλώνεις τ' ἀφτιά σου σὰ δοῦ γαιδάρου. (Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ὄρ-
θωμα τῶν αὐτιῶν τοῦ ζώου ὅταν τρομάζει — καὶ ὅπως βλέπομε καὶ στὸ
στίχο τὸ ρῆμα εἶναι μὴν κατατρομάξεις πράγμα πὸν κάνει ἀπόλυτα πετυχε-
μένη τὴ μεταφορὰ).

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

Τῆρα πῶς κάμαν σοῦφρες οἱ κοιλιές καὶ χύσαν τὰ μεριά μου

(Ὁδ. Α στ. 1033)

Δὲ δονὲ θεωρεῖς πῶς ἐχύσανε τὰ μεριά μου ἀπὸ τὴ δουλειὰ τὴ βολλή.

(Ἀπὸ τὸ ἰδίωμ.)

στὴ γῆς τὴ μάνα μας ἀρπάχτηκα, κι αὐτὴ, χιλιολογήτρα,
σεισμὸς, θεριό, γυναίκα ἀνάλλαξε καὶ χύθη νὰ μὲ φάει.

(Ὁδ. Α στ. 1118-1119)

Ώς τούπε πώς θά πάει στο πανηγύρι έχυθηκε νά τηγνέ φάει.

(Ἐπὶ τὸ ἰδίωμ.)

Μιά κοπελιά μικρὴ στήν ἄψη της πρωτονογήθη ἀπόψε
μέσ στο ἀνοιχτὸ πουκαμισάκι της, στοὺς μυρωδάτους ἴσκιους
τὸ στῆθος ν' ἀνασηκώνεται, κρουφὰ τ' ἀγόρια ἀκρολογεῖ.

(Ὁδ. Α στ. 1153-1155)

Ἄνέ σοῦπε στήν ἄψη δου καὶ καμιὰ μουρνταριά ὀχιάλλο.
Εἶναι κοπελοῦργια ἀπάνω στήν ἄψη δωνε.

(Ἐπὶ τὸ ἰδίωμ.)

κι αἷμα θά χύνουνταν, οἱ γέροντοι ἔπο δίπλα ἂν δὲν ἐπέφταν
σιργουλευτὰ τὰ δυὸ βαριά θεριά στὸν πλατανιά ν' ἀρνέψουν.

(Ὁδ. Α στ. 1175-1176)

Ἄ δὲν ἐπέφταν ἀπὸ δίπλα τζῆ νά τονέ πάρει-ν- ἤθελε.

Ἐπέσαμε ἀπὸ δίπλα δου οὔλοι κι οὔλοι τότε ἐσιργουλέψαμε κι ἐγλυτώσαμε
δωνε ἀπὸ τὸ φονικὸ (δηλ. ἀπὸ τὸ νά κάνει φονικὸ).

(Ἐπὶ τὸ ἰδίωμ.)

Παράπιαν, παραφάγαν οἱ κοιλιές, ὁ νοῦς ἐπῆρε ἀέρα,
τὰ κροσσωτὰ μαντίλια στένεψαν στ' ἀντρίστια κεφάλια.

(Ὁδ. Α στ. 1178-1179)

Ἐπῆρε ἀέρα ὁ νοῦς τση καὶ δὲν ἀναμαζώνεται παρὰ κάνει βολιταράκια στὸ τσαρσι
καὶ γυρεύει βέλλους.

(Ἐπὶ τὸ ἰδίωμ.)

Ἡ φράση ἐμφανίζεται στήν Κρήτη καὶ μὲ ἄλλη μορφή :

ἐπῆρε ἀέρα ἢ καρδιά μου = συνῆλθα ἀπὸ τῆ μελαγχολία.

Καρδιά μου ἀναπετάριξε πάρε λιγάκι ἀέρα,
καὶ μὴν ἐκουλουμούδρισες τῆ σημερινὴ ἡμέρα.

(Μαντινάδα)

Ξεθάρρεψε ὁ Σουραύλης κι ἔριξε κι αὐτὸς τὴν καμπανιά του

(Ὁδ. Α στ. 1309)

Ἐριξε κι αὐτὸς τῆ γαβανιά του μὰ ἔκαμα πὼς δὲν ἐκατάλαβα καὶ γύρισα κι
ἔφυγα.

Ἐριξε μιὰ γαβανιά γιὰ τῆ θυγατέρα μου, ἀλλὰ κατέω το πὼς δὲ τζ' ἀρέσει καὶ
δὲ τζῆ λέω πρᾶμα.

(Ἐπὶ τὸ ἰδίωμ.)

Σκοινὶ γαιτάνι ἀνέβαινε ὁ λαὸς τ' ἀχνόφωτα καγκέλια.

(Ὁδ. Α στ. 1345)

Καὶ μαμουνίζανε* οἱ κάμπλιες* σκοινὶ γαιτάνι ἀπάνω στῆ γουκουναρά.

(Ἐπὶ τὸ ἰδίωμ.)

Κύρη, τὰ μάτια μου ἔκαμαν γυαλὶ νά συντηροῦν τὸ κῶμα
νά ἔχε καὶ δώσει, Θεέ μου ἢ μοίρα μου ποτὲ μὴν ξεπροβάλεις.

(Ὁδ. Α στ. 1349-1350)

Θὰ κάμουνε γυαλί τ' ἀμάθια σας μέχρι νὰ μὲ ξαναδεῖτε (ἀπειλή ἀγανακτισμένου ἀνθρώπου πού ὑπαινίσσεται ἀναχώρηση).

(Ἐκ τῶν ἰδίων.)

Τὸ ἀγνὸ κορμί μου ὡς νέφαλο ἀλαφρὸ νογοῦσα ν' ἀνεβαίνει
τὸ φωτερό θεοβάδιστο βουνό, καὶ σὰ φτεροῦγες παῖζαν
μὲ βιάση λάμποντας στοὺς ὤμους μου, τὰ δυὸ παλιὰ κουπιὰ μου.

(Ὀδ. Β στ. 250-253)

Ἐπαιξε τοὶ φτεροῦγες τοῦ ὁ κόκορας κι ἐφοβηθήκανε τὰ πουλιὰ καὶ σκροπί-
σανε* καὶ δὲ γατέω πού θὰ τὰ γυρεύω*.

(Ἐκ τῶν ἰδίων.)

Κι ὡς ἔπεσεν ἀπάνω του ὁ σκιανὸς ὁ μυτεροσκουφᾶτος

(Ὀδ. Β στ. 224)

Σὰ θὰ πέσει ὁ σκιανὸς στὴ βίσω βάδα τοῦ σπιθιοῦ νὰ πᾶ νὰ πορίσεις τὰ πρόβατα.
(Ἐκ τῶν ἰδίων.)

καὶ πάτους στρώνει τὸ βασιλικό, πάτους τῆ ματζουράνα.

(Ὀδ. Β στ. 307)

Στρώνει πρώτα πάτους λεμονόφυλλα, κι ὕστερα βάνει τῆ μυζήθρα κι ἀπὸ πάνω
δυὸ πάτους τῆ ματζουράνα.

(Ἐκ τῶν ἰδίων.)

τ' ἀνθια θαμπῶσαν, μύρισεν ἡ γῆς, ζυγιάστηκε ἕνας κοῦκος
στὴν τρούλα τῆς ἐλιᾶς καὶ τίναξε τὰ δλόβρεχτα φτερά του.

(Ὀδ. Β στ. 544-545)

Ἄνεβαίνει ἂν εἶναι κι ὀγδόδα χρονῶ στὴ δρούλα τ' ἐλιᾶς.

(Ἐκ τῶν ἰδίων.)

κι ὁ ἕνας τοῦ ἄλλοῦ παραπειριᾶς πετάει κι ὅλοι τους κρύβουν λόγια.

(Ὀδ. Β στ. 634)

Ἐπέτα ὁ γ' εἰς τ' ἄλλοῦ παραπειριᾶς ἀλλὰ κανεὶς ὄξω ἀπὸ μένα δὲν ἐκατά-
λαβε πρᾶμα.

(Ἐκ τῶν ἰδίων.)

μὲ τοῦ ματιοῦ τὴν κόχη ξέκρινε, στὸ ἀντήλιο τοῦ πελάγου,
γιαλό-γιαλό σκυφτὸ στ' ἀχνάρια του τὸ γέρο καραβίτη.

(Ὀδ. Β στ. 771-772)

Μὲ τ' ἀμαθιοῦ τῆ γόχη τονὲ στράφηκε κι' ἀπόθανε ἀπὸ τὸ φόβο του.

(Ἐκ τῶν ἰδίων.)

Ἡ λιοδαρμένη στέρις κεφαλή, μὲ τὸ ψαρὸ μαλλί της,
σὰν τοῦ γιαλοῦ γλαροσπηλιὰ βροντάει καὶ πλημμυρίζει κύμα·
μὰ ἀχνιὰ δὲ βγάνει

(Ὀδ. Β στ. 764-766)

Τ' ἐφαε (ἐνν. τίς ξυλιές) κι ἀχνιὰ δὲ βγάνει γιατί τσῆ στέκανε.

(Ἐκ τῶν ἰδίων.)

Βάστα ἀψηλά τὸ νοῦ σου, βασιλιά, τέτοιος Θεὸς σοῦ πρόπει

(Ὀδ. Β στ. 1359)

Τέθιοια τιμωρία σοῦ πρόπει. Τέθιοια τιμή τοῦ πρόπει.

(Ἐπί τοῦ ἰδίου.)

Δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη αὐτὸς μαθὲς στοὺς σάψαλους ἀνθρώπους
κατέχει τους, γοργὰ βαρυγκομοῦν καὶ δὲ βαστοῦν πολλήωρα.

(Ὀδ. Β στ. 1352-1353)

Δὲ βαστῶ πολλήωρα, γιατί ἐγέρασε καὶ νυστάζει.

(Ἐπί τοῦ ἰδίου.)

καὶ σύσπλαχνά του πονηρεύτηκε, κακαφορέθη ὁ νοῦς του-
ἢ προδοσιὰ σουρνόταν κι ἔπιανε σὰ φίδα τὴν αὐλή του.

(Ὀδ. Β στ. 1298-1299)

Αὐτὸς κακαφοράται εὐκολα μὲ τοῦ ψύλλου τὸ πήδημα ὅ,τι κι ἔ δου πῆς¹.

(Ἐπί τοῦ ἰδίου.)

κι ἡ νύφη κάνει τὸ νυφᾶτο της, ρίχνει στὴ γῆς τὰ μάτια,
κι ὁ κόρφος της στὸν ἴσκιό τὸ γλυκὸ σὰν τὸ λαγὸ χορεύει.

(Ὀδ. Β στ. 1293-1294)

Ἐδὲ πού ἔναι νύφη θὰ κάμει τὸ νυφᾶτο τῆς νὰ τὴνὲ καμαρώνουνε· παρὰ πότες;

(Ἐπί τοῦ ἰδίου.)

κι οἱ νιὲς κρεμιοῦνται ἀπὸ τὰ δώματα καὶ ψιλοτραγουδοῦνε

(Ὀδ. Β στ. 1213)

Δὲ κρεμιοῦνται οἱ κοπελιὲς ἀπὸ τὰ δώματα νὰ τσι θεωρεῖ ὁ κόσμος.

(Ἐπί τοῦ ἰδίου.)

Ἐσένα πάντα μου λαχτάριζα, πάρε τον τὸν ἀνθὸ μου».

Ἐσένα πάδα μου σ' ἀγάπουνα.

(Ὀδ. Β στ. 1010)

Πάδα τση θὰ τονὲ θυμᾶται τὸ μακαρίτη.

(Ἐπί τοῦ ἰδίου.)

Μὲ τὴν Ὀδύσεια διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Καζαντζάκης εἶχε βαθύτατη καὶ καθο-
λικὴ γνώση τοῦ κρητικῶ ἰδιώματος.

Οἱ κρητικὲς λέξεις δὲν προέρχονται μόνο ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτη — ιδιαίτερη
γενέτειρα τοῦ ποιητῆ — ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Δυτικὴν. Αὐτὴ ἡ διαπίστωση, ἐπιβεβαιώνει
τὴν συνειδητὴ ἐπιλογὴ τῶν λέξεων οἱ ὁποῖες χρησιμοποιοῦνται ὅχι ἐπειδὴ τίς ὑπέ-
βαλε ὁ ἀθρομητισμὸς ἀλλὰ ἡ κοπιαστικὴ καὶ μελετημένη προσπάθεια γιὰ τὴν τε-
λειότητα.

Παραδείγματα τέτοιων λέξεων δὲν ὑπάρχουν πολλὰ διότι τὸ ἰδίωμα ἐμφανίζει
μικρὲς σημασιολογικὲς διαφορὲς ἀπὸ περιοχὴ σὲ περιοχὴ. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρομε
ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Κρήτη τὰ παρακάτω: ἀναγαλιάζω, βουτακῶ*, ἀναδεύω*, φρασκί*.

Σημαντικότερη θεωροῦμε τὴν χρῆση κρητικῶν ἰδιωματικῶν λέξεων ἀπὸ τὴν Δυ-
τικὴν Κρήτη, οἱ ὁποῖοι εἶναι πλησιέστεροι πρὸς τὴν κοινὴ νεοελληνικὴ. Φαίνεται ὅτι
τὸν ποιητὴ τὸν ἀπασχόλησε ιδιαίτέρως ἡ φωνητικὴ ἀλλοίωση τῶν λέξεων καὶ τὴν

1. Τὸ ρῆμα χρησιμοποιεῖται, κύρια στὴν Ἀνατολικὴν Κρήτη. Τὸ ἰδιωματικὸ παράδειγμα ὑπάρχει
στὸ βιβλίον τοῦ Γεωργ. Ε. Πάγκαλου, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, τόμ. 2ος, σ. 390.

ἀπόφευγε ὅσο μποροῦσε. Ἔτσι γράφει: ἀναλιγώνομαι*, ἀνακρεμῶ*, ἀναντρανίζω*, νέφαλο* (τύποι τῆς Δυτικῆς Κρήτης) καὶ ὅχι ἀνελιγώνομαι, ἀνεκρεμῶ, ἀναντρανίζω, ἀνέφαλο (τύποι τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης).

Γίνεται εὐκολὰ φανερό ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποὺ ἀκολουθοῦν ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε μελετήσῃ τὰ κρητικὰ κείμενα (Ἐρωτόκριτο, Κρητικὸ Θέατρο) καὶ ἐγνώριζε καλὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς πατρίδας του ριζίτικα καὶ μαντινάδες. Πιστεύομε ὅτι αὐτὲς οἱ ἐπιδράσεις εἶναι πολὺ βαθύτερες καὶ πολὺ δυσκολότερο γιὰ τὸν ἐρευνητὴ νὰ τὶς ἐντοπίσει, διότι, δὲν εἶναι ποτὲ δυνατόν νὰ γνωρίζει κανεὶς ὅλη τὴν ποιητικὴ παραγωγή τῆς Κρήτης καὶ ἰδιαίτερα τὶς μαντινάδες οἱ ὁποῖες νομίζομε ὅτι εἶναι ἀφ' ἑνὸς πάρα πολλές, ἀφ' ἑτέρου ὅτι φθείρονται ἢ ἀλλοιώνονται περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες μορφὲς ποίησης μέσα στὴν χρονικὴ ἐξέλιξη. Τὰ λίγα παραδείγματα ποὺ ἀκολουθοῦν σκοπεῦουν νὰ ἐνισχύσουν τὴν διαπίστωσή μας.

Στὸ γιομοφέγγαρο κελνῶ σὲ μέγα δεῖπνο τὸ λάο μου·
νὰ στολιστοῦν· νὰ λυγιστοῦν, νὰ ῥθοῦν τὶς τάβλες νὰ προεπίσουν,
(Ὁδ. Α στ. 668-669)

«Ἀραθυμιὰ μὲ πῆρε, βρὲ παιδιὰ, νὰ πῶ, νὰ μὴν πλαντάξω,
καλόρεχτο τραγούδι τοῦ σκαμνιοῦ, τὴν τάβλα νὰ προεπίσω.
(Ὁδ. Α στ. 1197-1198)

Ἀφῆστε τση τσ' ἀθιβολαῖς καὶ τση πολλαῖς κουβένταις,
πέτε τραγούδι τοῦ σκαμνιοῦ τὴ τάβλα νὰ προεπίση,
Γιατὶ κι ἡ τάβλα θέλει το κ' οἱ γι' ἄντρες ῥπεθυμοῦν το
κι ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιθιοῦ κρυφὸ καμάρι τὸ ῥχει.
(Ριζίτικο: Τραγούδι τῆς Τάβλας)¹

Μὲ συντροφιάν ἐκάθουμον ἄξια καὶ τιμημένη
κι ἡ συντροφι' ἀγκανάρει με νὰ ῥπῶ ἕνα τραγουδάκι
μὰ ῥγὼ δὲ θέλω νὰ τὸ πῶ γιατί δὲ τὸ κατέω
μὰ πάλι γιὰ τὴ συντροφιά θὰ πῶ ῥνα τραγουδάκι
θὰ πῶ τραγοῦδι τοῦ σκαμνιοῦ τὴ τάβλα νὰ προεπίσω
τὴν τάβλα καὶ τὴ συντροφιά
(Ριζίτικο: Τραγούδι τῆς Τάβλας)²

Κι ἐσὺ στὸν πύργο ἀνέβα ἀκράνυχα καὶ χίμηξε στὴ βάρδια
χωρὶς πολλὰ παλέματα, πνιχτὰ νὰ τὴ μαχαιοφοράξεις*
(Ὁδ. Δ στ. 1281-1282)

Φωνὴν καὶ κλάυμαν ἄκουσα ῥς τση Μεσσαρᾶς τὴ μπάντα
σὲ ποιὰ μεριά τση Μεσσαρᾶς; ῥε ποιὰ μερικὰ τοῦ κάμπου;
εἰς τὸ Τυμπάκι τό ῥλεγε μιὰ Σφακιανὴ κοπέλα
κι ἐκλαιγε τὸν ὑγιοῦκάν τση κι ἐκλαιγε τὸν ὑγιοῦν τση
γυιέ μου ποῦ σ' ῥῥ' ὁ χάροντας κι ἐμαχαιοσόφαξέ σε;
(Ριζίτικο: Ὁ θάνατος τοῦ ἐρωτευμένου υἱοῦ. Ὁ θοῆρος τῆς μάνας του)³

1. Ἀριστ. Κριάση, Κρητικὰ δημοτικὰ τραγούδια, σ. 342.

2. Ὁ.π., σ. 258.

3. Ὁ.π., σ. 201.

μὰ αὐτὸς στεκόταν πάντα στὰ πανιά κι ἀγνάντευε τὸ κύμα·
ἀγέρα, θάλασσα, πουλιά, φωνές οἱ τάβλες του στρωμένες.

(Ὅδ. Β στ. 734-735)

ἔγὼ θεωρῶ τὴν τάβλα μας κι εἶναι καλὰ στρωμένη.

(Ριζίτικο: "Ἐπαινοὶ πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην)"¹

μὲ τὸ σγουρόφυλλο βασιλικὸ καὶ τὶς καρνάδες βιόλες

(Ὅδ. Γ στ. 571)

Κ' ἐπχαίναν εἰς τὴν μέσην του σὰν τσὴ καρνάδαις βιόλαις

(Ριζίτικο: "Ὁ Τζανάκης)"²

Καὶ δώκαμε βιτσιὰ τοῦ ἀλόγου μας κι ἡ μυρομάτα ἐχάθη

(Ὅδ. Δ στ. 42)

Παίζει τοῦ μαύρου του βιτσιὰ 'ς τὸ Σαλονίκι φτάνει.

(Ριζίτικο: "Ὁ Καταχανᾶς ἢ Τὸ καλὸ πουλί)"³

Παίζει βιτσιὰ τοῦ μαύρου του κ' εἰς τὰ βουν' ἀνεβαίνει

(Ριζίτικο: "Ἡ λυγερὴ προδομένη)"⁴

Μιὰ μαντινάδα, ἀδέρφια, θὰ σᾶς πῶ, νά 'ναι τοῦ περιτρόπου
τὸ φάε, πιέ, κοιμήσου, ἀγκάλιασε, νά τη ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

(Ὅδ. Α στ. 1310-1311)

Μιὰ μαδινάδα θὰ σᾶς πῶ, νά 'ναι τοῦ περιτρόπου

τὸ φάε, πιέ, καὶ γλέδησε εἶν' ἡ ζωὴ τ' ἀθρώπου.

(Μαντινάδα)

Σὰν τὸ χλωρὸ κισσὸ πὸν ἀπλώνεται στὸ δέντρο καὶ ριζώνει
νὰ σμίξει, Θέ μου, ἡ νύφη τὸ γαμπρὸ καὶ νὰ ριζοσκελώνει*

(Ὅδ. Β στ. 1214-1215)

Σὰ δὸ γισσὸ πὸν ἀπλώνεται στὸ δέντρο καὶ ριζώνει

νὰ σμίξει ἡ νύφη κι ὁ γαμπρὸς καὶ νὰ ριζοσκελώνει

(Μαντινάδα)

Εἶχε, παιδιὰ μου, ἐλιὰ στὸ μάγουλο κι ἐλιὰ στὴν ἀμασκάλη

(Ὅδ. Γ στ. 715)

"Ἐχεις ἐλιὰ στὸ μάγουλο κι ἐλιὰ στὴν ἀμασκάλη

κι ἐλιὰ στὴ ρῶγα τοῦ βυζιοῦ καὶ θὰ μὲ κονζουλάνεις*

(Μαντινάδα)

"Ὅπως βλέπομε συχνὰ συμβαίνει τὶς μαντινάδες νὰ τὶς ἐνσωματώνει ὀλόκληρες. Ὁ δεκαπεντασύλλαβος τῆς μαντινάδας μὲ τὴν προσθήκη κάποιας δυσύλλαβης λέξης γίνεται θαυμάσιος δεκαεπτασύλλαβος. Συνήθως, ὅπως μαρτυροῦν τὰ παραδείγματα, ἡ λέξη πὸν ὁ συγγραφέας προσθέτει εἶναι κλητικὴ προσφώνηση (ἀδέρφια, θέ μου, παιδιὰ μου). Εἶναι βέβαια τόσο καλὰ ἐπιλεγμένες οἱ προσθήκες ὥστε νὰ ταιριάζουν

1. Ἄριστ. Κριάρη, Κρητικὰ δημοτικὰ τραγούδια, σ. 267.

2. Ὁ.π., σ. 13.

3. Ὁ.π., σ. 222.

4. Ὁ.π., σ. 237.

στὸν τονισμό τοῦ στίχου. Παρ' ὅλη τὴν προσπάθεια ὅμως, ἐμεῖς νομίζουμε ὅτι διασαλεύεται ἡ ἄρμονία τοῦ δεκαπεντασυλλάβου.

Ἄναγαλλιάει ὁ γονιὸς μὲ γρήγορη ματιά, σὰν ἀλογάσης *
τὸ σπαθωτό, καλόσπαρτο κορμὶ κυκλώνοντας τοῦ γυιοῦ του.

(Ὀδ. Α στ. 213-214)

νέοι ὄχτῶ ξαρμάτωτοι τοῦ Βασιλίου ἀλογάροι,
ἐνοῦς κειροῦ, ἐνοῦς κορμιοῦ μιὰ φορεσὰ ντυμένοι
σγουροὶ ξανθοὶ μακροὶ λυγνοὶ κι ὁμορφοκαμωμένοι.

(Ἐρωτόκρι. Β' στ. 376)

Σὰ μιὰ παρθένα ἐντύθη ὁ θάνατος, ψηλῆς γενιᾶς κλωνάρι
κι ἐστάθη στὸ γυαλό, στὸ ναυαγὸ πρᾶγὰ χαμογελώντας

(Ὀδ. Β στ. 405-406)

καθένας τὸν ἐγνώριζε κι ἄς μὴν τονὲ κατέχη,
πὼς εἶν' Ἄφέντης Βασιλιὸς ψηλοῦ δεντροῦ κλωνάρι
γιατὶ τὸν συντροφιάζασι πεζοὶ καὶ καβαλλάροι.

(Ἐρωτόκρι. Β' στ. 405-407)

Ἐσύ ἴσαι Βασιλίου παιδὶ ψηλοῦ δεντροῦ κλωνάρι
σήμερα πεθυμῶ κ' ἐγὼ νὰ ἴχω ἀπὸ σὲ μιὰ χάρι.

(Ἐρωτόκρι. Β' στ. 1961-1962)

Ἐπιδράσεις ἀπὸ γραπτὰ κείμενα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας ὑπάρχουν ἄπειρες· εἶναι ὅμως πολὺ δύσκολο νὰ ἐντοπισθοῦν γιατί οἱ μέχρι σήμερα ἐκδόσεις τῶν κειμένων δὲν ἔχουν λεπτομερεῖς πίνακες λέξεων, ὥστε νὰ γίνεи εὐκολότερος ὁ παραλληλισμὸς. Στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς μελέτης ἀνατρέξαμε στὰ κείμενα, ὥστε, νὰ φανοῦν καθαρὰ οἱ ἐπιδράσεις ποὺ ὁ ποιητὴς εἶχε δεχτεῖ.

Οἱ παράλληλες παραθέσεις Ὀδύσειας - κειμένων διώχνουν κάθε ὑπόψια ποὺ ἡ γλώσσα αὐτὴ προκαλεῖ. Τὸ γλωσσικὸ ὕλικὸ τοῦ ποιήματος εἶναι γνήσιο καὶ σὲ χρῆση ἀκόμη καὶ σήμερα.

Ἐδῶ φαίνεται πόσο ἱκανὸς καὶ μελετημένος εἶναι ὁ ποιητὴς. Τὴν ὀγκωδέστατη λογοτεχνικὴ παραγωγή τῆς Κρήτης καὶ ἄλλων διαμερισμάτων τῆς χώρας, τὴν ἀνακαλεῖ συνεχῶς στὸ νοῦ του καὶ πλάθει τοὺς στίχους του.

Ὅπως φάνηκε μέχρι τώρα ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ ἄφθονες λέξεις τοῦ κρητικοῦ ιδιώματος, γιὰ νὰ ἐπιτύχει τίς σημασιολογικὲς ἀποχρώσεις ποὺ ἐπιθυμεῖ.

Σ' ὅσες περιπτώσεις ἡ κοινὴ χρησιμοποιεῖ περιφράσεις ἢ λέξεις ἥσσονος βαρύτητας ποὺ πραγματικὰ ἀπαμβλύνουν τὸ νόημα, ὁ ποιητὴς ἀνατρέχει στὸ ἰδίωμά του (π.χ. ἀντὶ προστάρης*, ἢ κοινὴ χρησιμοποιεῖ τὸ ὀδηγὸς πρωτοπόρος, ἀντὶ προεπίζω* τὸ τιμῶ ἢ στολίζω, ἀντὶ τὸ ψυχανεμίζομαι* τὸ διαισθάνομαι, ἀντὶ τὸ μπλαβίζω* τὸ μελανιάζω, ἀντὶ τὸ μαργώνω* τὸ παγώνω, ἀντὶ κρασόκουπα* τὸ ποτήρι τοῦ κρασιοῦ, ἀντὶ παρακατσεύω* τὸ κυττάζω κρυφά, ἀντὶ τὸ ἀναχεντρώνω -ομαι* τὸ ἀνορθώνω τίς τρίχες τῆς χείτης κλπ.

Αὐτὲς οἱ ιδιωματικὲς ἐπιλογὲς νομίζουμε ὅτι εἶναι πράγματι στοιχεῖα ὕφους. Πολὺ προσεκτικότερος εἶναι ὁ ποιητὴς στὶς φωνητικὲς ἀλλοιώσεις. Τὸ κρητικὸ

ιδίωμα όπως τὸ βλέπομε στὴν Ὀδύσεια εἶναι σχεδὸν τελείως ἀπαλλαγμένο ἀπὸ φθογγικά πάθη (π.χ. ἀντὶ νὰ πεῖ φωθιά λέει φωτιά ἀντὶ δαγκαμαθιά*-δαγκαματιά). Ἀντὶ νὰ χρησιμοποιεῖ τὴν κατάληξη -ευγω τῆς Ἀν. Κρήτης στὰ ρήματα, υἰοθετεῖ τὴν -ευω τῆς Δ. Κρήτης σαλεύω* ὄχι σαλεύγω, διανεύω* ὄχι διανεύγω. Ἀντὶ τῆς προθέσεως ἀνε- ὡς πρῶτο συνθετικὸ χρησιμοποιεῖ τὴν ἀνά (π.χ. ἀναλιγώνω ὄχι ἀνελιγώνω, ἀναμαζώνω ὄχι ἀνεμαζώνω). Αὐτὸ συμβαίνει διότι, τὸ φθογγικὸ πάθος σὲ μιὰ λέξη δὲν τονίζει οὔτε ἀμβλύνει τὴ σημασία· σπάνια δὲ εἶναι στοιχεῖο ὕφους.

Ὡς πρὸς τὴν συντακτικὴ ὁμοιότητα τῆς γλώσσας τῆς Ὀδύσειας καὶ τοῦ κρητικοῦ ιδιώματος μποροῦμε νὰ ἐπισημάνομε τὴν παρακάτω παρατήρηση.

Ἰδιαιτέρα χρησιμοποιεῖται ἡ ἐπίταξη τῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ὑπῆρξε γενικὸ σ' ὅλη τὴν Κρήτη. Σήμερα, στὸ δυτικὸ τμήμα ἡ σύνταξη αὐτὴ ἐμφανίζει ὑποχώρηση ἐνῶ στὸ ἀνατολικὸ ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται.

- Γάζε τὸ κύμα καὶ κατὰπτε με, δὲ γύρισα ἀπ' τὰ ξένα
(Ὀδ. Α στ. 224)
- ἀρέσει μου τοὺς γέρους ν' ἀκλουθῶ ρηγάδες μου παπποῦδες.
(Ὀδ. Α στ. 249)
- «Ἐ νιούτσικε, τὸν πόνο σου πονῶ, τὴ βιάση σου ἀγαπῶ τη'
(Ὀδ. Α στ. 276)
- καὶ τὸ ἓνα ρίχνει τὸ στὰ ζούμπερα καὶ τὸ ἄλλο μὲς στοῦ νοῦ του.
(Ὀδ. Α στ. 501)
- ρίχνω δεντρά, λιανίζω, σμίγω τα, διαλέγω κυπαρίσσι,
(Ὀδ. Β στ. 161)
- πολλὰ ἀγαπῶ καὶ θέλω σε, καλή, μὰ γιὰ ἄφησέ με πρῶτα
(Ὀδ. Β στ. 171)
- «Σώπα καρδιά μου, καὶ κατέχω το, μὰ ὁ νοῦς ἄλλοῦ ξαμώνει»
(Ὀδ. Β στ. 183)
- Θυμοῦμαι σου ἓνα λόγο μιὰ φορὰ πού μου ῥιζες στὴ στράτα.
(Ὀδ. Β στ. 868)
- Θάλασσα, κι ὅλη σὰ φλασκὶ κρασί κατὰπτε σε ὁ λαιμός μου
(Ὀδ. Γ στ. 345)
- Ἀναγαλλιᾶει τὸ πνέμα τὸ ἀγαθὸ καὶ γλυκοχαιρετᾶ τον
(Ὀδ. Δ στ. 85)
- μὰ τὸ κρασί, τὴ ψόφια μούλα γῆς δὲν καταδέχουμαί τη.
(Ὀδ. Δ στ. 1212)
- Ναί, μὰ τὸ νιὸ Θεὸ πού κουβαλῶ, μεγάλο ἀμόνω σου ὄρκο:
(Ὀδ. Ε στ. 263)

Ἐπάρχουν καὶ ἄλλες συντακτικὲς ὁμοιότητες. Ἀναφερόμαστε στὴν κυριότερη, διότι ἔχει μεγάλη ἔκταση τόσο στὸ ἰδίωμα ὅσο καὶ στὸ ποίημα, καὶ εἶναι τὸ πιὸ ρωμαλέο ὑφολογικὸ στοιχεῖο. Χρησιμοποιεῖται ἀθόρμητα καὶ χωρὶς νοητικὲς παρεμβάσεις. Εἶναι συντακτικὴ δομὴ πού ὑποβάλλεται ἀπὸ τὸ θυμικόν.

Ὅπως διαπιστώσαμε κυρίαρχο στοιχεῖο εἶναι τὸ κρητικὸ ἰδίωμα· τοὺς δισταγμοὺς ὅτι τὸ ἔργο θὰ γινόταν δυσκολονόητο μὲ τὴ χρήση τοῦ κρητικοῦ ιδιώματος νομίζω

ὅτι ὁ ποιητὴς τοὺς ξεπέρασε μὲ τὴ σκέψη ὅτι, πάρα πολλές λέξεις ἦταν ἤδη γνωστὲς ἀπὸ τὴν διάδοση τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ κυρίως τοῦ Ἑρωτόκριτου σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλωστε ὁ ἀκροατὴς μιᾶς παράστασης κρητικοῦ θεάτρου σήμερα, ἂν καὶ δὲν ὁμιλεῖ τὸ ἰδίωμα, ἀντιλαμβάνεται τέλεια τὸ νόημα τῶν πραττομένων. Θέλω νὰ πῶ ὅτι ὁ Καζαντζάκης χρησιμοποίησε τὸ ἰδίωμα στὸ ποίημά του, γνωρίζοντας ὅτι ἤδη ὁ δρόμος ἦταν ἀνοιγμένος ἀπὸ τὴν λογοτεχνικὴ παραγωγή τῆς Κρήτης. Ἦδη τὸ ἰδίωμα εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ νὰ ἐκφράσει λεπτὲς ἐννοιολογικὲς ἀποχρώσεις καὶ εἶχε καθιερωθεῖ. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς λέξεις τοῦ κρητικοῦ ἰδιώματος ποὺ κατέχουν οἱ νεοῦλληνες, χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν συγγραφέα πολὺ συχνὰ διότι εἶναι εὐκολονόητες καὶ συνάμα ἐκφραστικὲς (π.χ. *θαρωῶ**, *πλαντῶ**, *ρογῶ**, *λογιάζω**, *ὄρθος** ἀντὶ ὄρθιος, *θαροῶ**, *βιγλίζω** καὶ *βιγλάω*, *κατέχω**, *χέρα**, *κεφαλή*, *στράτα**, *ἀρθούνια**, *τάβλα** *γροικῶ**).

Τὴ χρησιμοποίησι τοῦ κρητικοῦ διαλεκτικοῦ στοιχείου διαπιστώνομε καὶ στὰ ἄλλα ποιητικὰ ἔργα τοῦ Καζαντζάκη ὡς καὶ στὰ κρητικῆς ὑποθέσεως μυθιστορήματα — κυρίως εἰς τοὺς διαλόγους των — (*Ἀλέξης Ζορμπᾶς*, *Καπετὰν Μιχάλης*, *Τελευταῖος Πειρασμός*).

Ἡ συνθετικὴ ἰκανότης τοῦ Καζαντζάκη ἀφ' ἑνὸς παράγει τὰ ἰδιόλεκτα, (ἀπὸ στοιχεῖα τῆς κοινῆς ποὺ δίνουν ὅμως νέα λέξη) τὰ ὁποῖα ἀναλύσαμε παραπάνω, ἀφ' ἑτέρου τὶς σύνθετες λέξεις οἱ ὁποῖες ἔχουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο συνθετικὰ ἰδιωματικὸ κρητικόν.

Στὴ σύνθεσι τὸν βοηθᾷ ἀναντίρρητα τὸ κρητικὸ ἰδίωμα, τὸ ὁποῖο ἔχει ἀφθονία συνθέτων μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὰ *ξε* — καὶ *ἀνά* — τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὸς χρησιμοποιεῖ (π.χ. *ξεπορίζω**, *ξελιχνίζω**, *ἀναθρουλῶ** κ.ά.). Πέρα ἀπὸ αὐτό, δηλ. τὴν σύνθεσι μὲ προθέσεις, παρατηροῦμε ὅτι ὁ συγγραφέας σχηματίζει σύνθετες λέξεις χρησιμοποιῶντας ὡς πρῶτο ἢ δεῦτερο συνθετικὸ ἀτόφουα κρητικὴ λέξι (ὅπως *γοργοκατεβαίνω**, *ἀκρογιαλοχαράκι**, *σουσουροκουβεντιάζω**, *κυπαρισσότραφος**, *νυχουρομαδεῖμαι**, *νυχτοδιαγούμισε**, *χρουσάγανες**, *τσιμποπορευόμαι**)¹. Αὐτὲς τὶς κατὰ τὸ ἥμισυ κρητικὲς λέξεις τὶς χαρακτηρίζομε ὡς κρητικὰ ὑβρίδια.

Ἐπὶ τὰς περιπτώσεις ὅπου ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ καὶ τὰ δύο συνθετικὰ ἀπὸ τὸ Κρητικὸ ἰδίωμα ἀλλὰ ἡ λέξι δὲν ἀνήκει στὸ ἰδίωμα. Αὐτὲς τὶς χαρακτηρίζομε ὡς κρητικοφανεῖς λέξεις (π.χ. *χρουσοκοντυλιάζω**, *χρουσοξόμπλιαστος**, *ἀψηλοξεκορφίζω**, *χρουσόφαντος**, *χωνοφάραγγο** κ.ά.).

Φυσικὰ εἶναι δυνατόν λέξεις οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζονται ὡς κρητικὲς νὰ ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλα ἰδιώματα ἢ σήμερα νὰ ἔχουν υἱοθετηθεῖ ἀπὸ τὴν κοινή. Σημασία ὅμως ἔχει γιὰ τὴν ἔρευνά μας ἀπὸ ποῦ κυρίως τὶς γνώριζε ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας. Ὅπως καὶ ἄλλοι μελετητὲς ἐπισήμαναν ἡ βάση πάνω στὴν ὁποῖα οἰκοδομεῖται ἡ γλῶσσα τῆς Ὀδύσσειας εἶναι ἡ κρητικὴ διάλεκτος.

Ἐνας ἀρκετὰ μεγάλος ἀριθμὸς ἰδιωματικῶν λέξεων, φράσεων καὶ τραγουδιῶν ποὺ περιέχεται στὴν Ὀδύσεια προέρχεται ἀπὸ ἄλλα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδας. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι ἀπόδειξι ἑνὸς μυαλοῦ ποὺ μπόρεσε νὰ τὰ γνωρίσει σωστά, νὰ

1. Τὰ πλάγια στοιχεῖα δηλώνουν τὸ κρητικὸ στοιχεῖο στὴ σύνθεσι.

τὰ ἀφομοιώσει καὶ νὰ τὰ ἀναπλάσσει. Για τὶς ὑπερβολές ἄς μὴν ξεχνοῦμε, ὅτι ἡ Ὀδύσεια εἶναι ἓνα ποίημα καὶ στὸ ποίημα ἡ γλῶσσα ἀναπτύσσεται πολλὲς φορές πέρα ἀπὸ τὰ κανονιστικὰ ὅρια καὶ ἀπλώνεται νὰ ἀγκυλιάσει τὰ ὅρια τοῦ νοῦ.

Ὁ ποιητὴς δανεῖζεται γλωσσικὰ ἰδιωματικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα καὶ κυρίως ἀπὸ τὴ Μάνη, Νάξο, Ρόδο, Κύπρο, Ἡπειρο.

Ἡ χρῆση λέξεων ἀπὸ τὰ παραπάνω ἰδιώματα ἐξηγεῖται ἂν σκεφτοῦμε ὅτι, ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἀρχίζει μὲ ἰδιωματικὰ κείμενα καὶ ὅτι τὸ ξεκίνημά της ἔγινε μέσα σὲ ἰδιωματικούς χώρους ὅπως Ρόδος, Κύπρος, Χίος. Ὅμως πέρα ἀπ' αὐτό, στὸ ποίημα ὑπάρχουν πολλὲς ἰδιωματικὲς λέξεις ἀπὸ τὸν Πόντο, ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, ἀπὸ τὴ Μακεδονία (π.χ. χουγιάζω, ἀδραχτά, φακιόλια, ἀναμερῶ, χιούτη, ζυγώνω, λιθάρι, ἀντραλεύω, τρανός, ἀποκαψίδια, ρουμάνι, ἀνταρμεμένος, κλαπατάρια, ρεκάζω, ἀλαφιασμένος, ἀναμανλῶ, σούρονω, ἀγκριφωτός, κολίγος, τρογύρα, ροβολῶ, στρούγκα, ἀπιθώνω, ἀνεμοκαύκαλο, τηρῶ, βουτσί, σαλαγῶ, ἀπλοχερίζω, ἀναλλάσσω, πιλαλῶ, κορώνω, ἀπόφωτο, κρούω, ἀπόγωνο, παραγώνι, γαῖμα, πουρονό, ἀθαλώνω, σύντας, σουρίζω, γρούζω, σουραυλῶ, λακίζω, κινῶ, γοικιάζω, ξαστοχῶ, ντηρειέμαι, ἀνθρωπούδι, σκουτιά, ταχταρίζω, λοξοτηρῶ, χαλεύω, ἀραδὶς, ἀνανιώνω, παναθύρι, ρυάζομαι, οὔρμος, βαρδιάτορας, ἀνεχόρταγος, ἀπανωπίθι, ἀρχονταρίκι, στέργω, ἀπόθερο, τανύζω, τελεύω, ἀρμενίδι, βουλίδια, ρογιαστός, ἀδρόρωγος, προγκῶ, ἀναπλωρίζω, ἀνέμπληστος, ξερολόθι, δερμάτι, ἀγρεύω).

Στὸ τέλος τῆς πρώτης μνημειακῆς ἐκδόσεως τῆς Ὀδύσειας (ἐκδοση Πυρσοῦ, Ἀθήνα 1933), ὑπάρχει λεξιλόγιο ἀπὸ 1.500 λέξεις, καὶ μιὰ δήλωση τοῦ Καζαντζάκη πού ἀναφέρεται στὰ διαλεκτικὰ δάνεια: «... Ἐξηγοῦνται ἐδῶ οἱ πιὸ δύσκολες λέξεις, ὅλες εἶναι παρμένες ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ μπῆκαν ὕστερα ἀπὸ πολύχρονη δύσκολη ἐκλογή.» Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία γι' αὐτό. Θελήσαμε ὅμως νὰ προσδιορίσουμε ἐπακριβέστερα τὴν ἀναλογία τῶν διαλεκτικῶν στοιχείων, τοὺς τόπους προέλευσης των καὶ νὰ καταλήξουμε στοὺς σκοποὺς τοῦ συγγραφέα πού τὸν ὠθήσαν στὴ χρῆση τῆς ἰδιότυπης γλώσσας τῆς Ὀδύσειας. Πρὶν ὅμως καταλήξουμε στοὺς σκοποὺς, θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ Καζαντζάκη παρουσιάζει μιὰ ποικιλία ἢ ὁποῖα βέβαια προῆλθε ἀπὸ τὴν πολυμορφία τοῦ ἔργου του (ἀσχολήθηκε μὲ πολλὰ ἤδη τοῦ λόγου), σὲ διαφορετικὲς χρονικὲς στιγμὲς καὶ σὲ διαφορετικὲς ἱστορικὲς καὶ πολιτικὲς συνθήκες. Ἀκόμα οἱ ψυχολογικὲς καταστάσεις τοῦ συγγραφέα ἐπέδρασαν καὶ στὴ γλῶσσα τοῦ ἔργου του.

Ἔτσι, τὸ 1933 τυπώθηκε ἡ Ὀδύσεια. Τότε ἡ δημοτικὴ δεχόταν ὀξύτερη ἐπίθεση καὶ ὁ Καζαντζάκης ἀναγκάζεται νὰ συνεχίσει τὴν ὑπεράσπισή της μὲ περισσότερη ἀδιαλλαξία. Μὲ τὰ ὅπλα πού του δίνει ὁ πλοῦτος τῆς νεοελληνικῆς, ἀγωνίζεται νὰ δώσει μέσα ἀπὸ τοὺς στίχους τῆς Ὀδύσειας, τὸ γλωσσικὸ ὄργανο τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ Ὀδύσεια πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ποίημα μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ περάσει ἡ δημοτικὴ στὸ στόμα τῶν νεοελλήνων. Ὁ ἀγῶνας του αὐτὸς νὰ στηρίξει τὴ δημοτικὴ, τὸν ὀδηγεῖ σὲ ἀκρότητες πολλὲς φορές.

Ὁ συγγραφέας γνωρίζοντας ὅτι τὰ ἰδιώματα πλουτίζουν γλωσσικῶς τὴν νεοελληνικὴ λογοτεχνία, τὰ χρησιμοποίησε γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν κοινὴ δημοτικὴ. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ κοινὴ δημοτικὴ, μὲ τὴ σειρά της, δὲν ἐπέδρασε στὰ ἰδιώματα

συγχωνεύοντάς τα. Έτσι οδηγηθήκαμε στη σημερινή κατάσταση τῆς γλώσσας, πού εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀλληλοεπίδρασης τῶν διαλεκτικῶν καὶ κοινῶν στοιχείων. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ ἰδιωματικὲς λέξεις λειτουργοῦν μέσα στὸ λόγο καὶ εἶναι παράγοντας δημιουργικὸς τῆς γλώσσας.

Ἡ ἐργασία μου πάνω στὴν γλώσσα τῆς Ὀδύσειας δὲν ἔχει τελειώσει. Θὰ χρειαστεῖ μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἀκόμα. Συμπεραίνομε ὅμως ἀπὸ τὶς ἀναλύσεις πού ἔγιναν μέχρι τώρα ὅτι ἡ γλώσσα ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ὑπηρετήσῃ τὴ σκέψη, ὅταν ἡ ἴδια ἡ σκέψη εἶναι ἀπαιτητικὴ καὶ ἐρευνητικὴ. Ἀκόμη συμπεραίνομε ὅτι, ἀδικοῦμε κάθε λέξη πού μᾶς φαίνεται πλαστὴ καὶ μὴ αἰσθητικὴ. Εἶναι δύσκολο νὰ γνωρίζει κανεὶς ὅλες τὶς ἐκφράσεις πού ἐπινοεῖ τὸ μυαλό. Αὐτὸ γίνεται δυσκολότερο σ' ἓνα χῶρο ὅπου ὁ λόγος ὑπῆρξε ἡ μόνιμη ἀναζήτηση.

Δὲν θὰ θέλαμε ὅμως νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἡ ἀνάλυση αὐτὴ ἀποσκοπεῖ σὲ μιὰ ἀναγκαστικὴ παραδοχὴ καὶ ἐπιβολὴ τῆς γλώσσας τοῦ ποιήματος. Ἄλλωστε τὰ τρωτά της ἐπισημαίνονται. Μοναδικὸς σκοπὸς αὐτῆς τῆς ἐργασίας εἶναι νὰ ἐρμηνεύσῃ μιὰ ἀτομικὴ γλώσσα μὲ παραλληλισμούς, συγκρίσεις καὶ ἀναλύσεις, γλωσσολογικοῦ χαραχτῆρα. Τὰ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ἀτομικῆς γλώσσας εἶναι στοιχεῖα πού ἀνήκουν συγχρόνως καὶ σὲ ομάδες κοινωνικὲς, ἄρα δὲν εἶναι πλαστά.

Ἡ πλαστότητα τῆς γλώσσας τοῦ ἔργου δὲν ὑπάρχει μέσα στὶς λέξεις, σὰν μεμονωμένα στοιχεῖα, ὅσο στὴ συνύπαρξή τους σ' ἓνα χῶρο ὅπου ποτὲ ἄλλοτε τόσο ἑτερογενῆ στοιχεῖα δὲν συναντήθηκαν.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

ἀγριμόγατος, ὁ	= ἀγριόγατος.
ἀκλουθῶ	= ἀκολουθῶ.
ἀκραγγίζω	= ἀγγίζω ἑλαφρὰ καὶ ἀπαλά.
ἀκρανοίγω	= ἀνοίγω λίγο καὶ χωρὶς θόρυβο.
ἀκρογιαλοχαράκι, τὸ	= βράχος τῆς ἀκρογιαλιᾶς.
ἀλογάσης, ὁ	= ἵπποκόμος.
ἀναβαστῶ	= ὑποβαστάζω, στηρίζω.
ἀναγυριστικά, ἐπίρρ.	= μὲ ὑπαινιγμούς, παραβολικά.
ἀναδεύω	= κινῶ, ἀνακινῶ κάτι καὶ μτφ. κινῶ τὶς σκέψεις μου.
ἀναθρουλῶ	= γιὰ τὸ ψωμί ἢ τὸ παξιμάδι: θρυμματίζω, κάνω ψίχουλα.
ἀνακρεμῶ	= κρεμῶ ἀπὸ κάπου κάτι, ἐξαρτῶ κάτι.
ἀνακνκλίζω	= περιστρέφω τὴν ἀνέμη καὶ τυλίγω τὸ νῆμα σὲ μασούρια καὶ μτφ. περιστρέφω φέρνω στὸ νοῦ μου.
ἀναλιγώνω	= 1) λιποθυμῶ. 2) ἀναλύομαι, λειώνω.
ἀναντρανίζω	= σηκώνω τὰ μάτια μου νὰ δῶ κάτι, ἀναβλέπω.
ἀναστοροῦμαι	= θυμοῦμαι, ἐπαναφέρω στὴ μνήμη μου.
ἀνατριχιῶ	= ἀνατριγιάζω, φοβοῦμαι, τρέμω κάποιον.
ἀναχεντρονόμομαι	= ἀπὸ φόβο ἢ φρίκη σηκώνονται οἱ τρίχες μου.
ἀνεμική, ἡ	= θύελλα, καταιγίδα, λαίλαπα.

ἀνεχουμίζω	= ἀνακατώνω.
ἀντρίοτικός	= ἀντρίκειος, γενναῖος, παλληκαρήσιος.
ἀντροκαλιούμαι	= προκαλῶ κάποιον γιὰ πάλη ἢ μονομαχία.
ἀπλοκαμός, ὁ	= πλοκάμι κοτσίδας ἢ χταποδιοῦ.
ἀπογαλίσματα	= ὁ χρόνος πού τὰ ζῶα παύουν νά παράγουν γάλα, κατὰ τὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ.
ἀποκαμαρώνω	= βλέπω κάτι καὶ καμαρώνω γι' αὐτό.
ἀποκρεμιούμαι	= κρεμιέμαι ἀπὸ κάπου, γραπώνομαι σὲ κάτι.
ἀρθούνι, τὸ	= ρουθούνι.
ἀρμυρίκια, τὰ	= εἶδος δέντρου πού φυτρώνει στ' ἀκρογιάλια.
ἀρπαχτά, ἐπίρρ.	= βιαστικά, λαίμαργα.
ἀσκελιά, ἡ	= ἡ ἀπόστασι ἀνοικτῶν σκελῶν.
ἀσούσουμος	= αὐτὸς τοῦ ὁποίου τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του δὲν προσδιορίζονται, ἀγνώριστος.
ἀφεντικός, ὁ	= ἰδιοκτήτης, κύριος.
ἀψηλοξεκορφίζω	= ἰδιαίτερα διακρίνομαι ἀνάμεσα σὲ ἄλλους.
ἀψόθυμος	= ὀξύθυμος.
βαστῶ	= ἀντέχω, ὑπομένω.
βεργᾶτος	= λεπτὸς ψηλὸς εὐλύγιστος καὶ εὐθυτενής.
βιγλίζω καὶ βιγλάω	= παρατηρῶ μὲ μάτι ὀξὺ ἀπὸ ψηλὸ σημεῖο.
βίτσισμα, τὸ	= τίναγμα, ἄλμα τόσο γρήγορο, πού ἀφήνει τὸν ἤχο βίτσας (=βέργας) ἢ μαστιγίου.
βολά, ἡ	= φορά.
βουτακῶ	= 1) βυθίζομαι στὸ νερὸ μὲ ὄρμη. 2) τσαλαβουτῶ σὲ νερό.
βροῦχος, ὁ	= ἄσπρο σκουλήκι πού συστρέφεται ὕπως ἡ γαρίδα καὶ καταστρέφει ὄσπρια ἢ πατάτες.
γελοχαχαρίζω	= γελῶ δυνατὰ καὶ εἰρωνικά.
γεύομαι	= τρώγω.
γιαλός, ὁ	= ἀκρογιάλι.
γοργοκατεβαίνω	= κατεβαίνω γοργὰ καὶ μὲ εὐκινησία.
γούζομαι	= διαμαρτύρομαι.
γρόθος, ὁ	= 1) ἡ γροθιά, σφιγμένη παλάμη. 2) τὸ χτύπημα μὲ τὴ γροθιά.
γροικῶ	= ἀκούω.
γυρεύω	= ζητῶ.
γυρογιάλι, τὸ	= ἡ παραλία.
δαγκαμαθιά, ἡ	= δαγκωματιά.
διαγουμίζω	= λεηλατῶ, ἀρπάζω, καταστρέφω ὀλοσχερῶς, ἐξαφανίζω.
διανεύω	= κινούμαι ἀργὰ ψαχουλευτὰ κουρασμένα.
διῶμα, τὸ	= ὠραία ἐμφάνιση, παράστημα.
δροσερεύω	= γίνομαι δροσερός.
δῶμα, τὸ	= στέγη
ἔρριζα, ἐπίρρ.	= σύρριζα.

θαρρῶ	= νομίζω.
θεόφυχά μου, ἐπίρρ.	= ἡ λ. λέγεται ὅταν κάτι εἶναι σίγουρο ὅτι θὰ συμβεῖ ἂν καὶ δὲν τὸ πολυεπιθυμοῦμε καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νεοελληνικὸ μὰ τὴν Παναγία ...
θωρῶ	= βλέπω.
κακόσουρος	= ἄτυχος, κακόμοιρος.
κάμπλια, ἡ	= κάμπια.
κανάκιο, τὸ	= χᾶδι.
καταχτυπῶ	= 1) κάνω θόρυβο ἔντονο. 2) ἀγωνίζομαι ἐργαζόμενος συνεχῶς.
κατέχω	= γνωρίζω.
καφορέγομαι	= ὑπερβολικὰ ἐπιθυμῶ κάτι χωρὶς νὰ τὸ δηλώνω ἀπερίφραστα.
κλινάρι, τὸ	= κρεβάτι, κλίνη.
κουζουλαίνω	= τρελλαίνω.
κουντούρα, ἡ (τοῦ χοροῦ)	= τὸ τέλος, ἡ οὐρὰ κυκλικοῦ χοροῦ.
κοχεύω	= κυττῶ μὲ τὴν κόχη τοῦ ματιοῦ λοξά.
κρασαποιοτιδί, τὸ	= τὸ ὑπόλοιπο κρασιοῦ ποὺ μένει στὸ ποτήρι.
κрасόκουπα, ἡ	= ποτήρι κρασιοῦ.
κрасοφυχιά, ἡ	= ψίχα ψωμιοῦ βουτηγμένη σὲ κρασί.
κριγιός, ὁ	= κριός.
κυπαρισσότραφος, ὁ	= φράχτης ἀπὸ κυπαρίσσια.
κύρης, ὁ	= πατέρας.
λαγωνιάρης, ὁ	= 1) κνηγετικὸ σκυλλί. 2) σκυλλί γενικά.
λαθρακιάζω	= κατατρῶγομαι ἀπὸ τὸ ζώφιο ποὺ καταστρέφει τὰ ξύλα, τὸ λάθρακα.
λιγομαριάζω	= 1) λιποθυμῶ. 2) νοιώθω πεῖνα, τρέχουν τὰ σάλια μου.
λογιάζω	= διαλογίζομαι, σκέπτομαι, διανοοῦμαι.
μαγληνός	= λεῖος.
μαμουνίζω	= περπατῶ μὲ τὰ τέσσερα ὅπως τὰ μαμούνια (= ζώφια).
μανιστικά, ἐπίρρ.	= μὲ θυμό.
μαντάτορας, ὁ	= κομιστὴς μηνύματος.
μαραγκιάζω	= μαραίνομαι σωματικὰ ἢ ψυχικὰ.
μαργώνω	= παγώνω, ξυλιάζω.
μαχαιροσφάζω	= σφάζω μὲ ἐπιτατικὴ σημασία.
μεταξεσέρνω	= συρτὰ μεταφέρομαι σὲ διπλανή θέση.
μηνῶ	= στέλνω μήνυμα, εἰδοποιῶ, προειδοποιῶ.
μπλαβίζω	= μελανιάζω ἀπὸ κρύο ἢ ἀπὸ χτύπημα.
μπροσμουρώνω	= κλίνω βαθειὰ τὸ κεφάλι πρὸς τὴ γῆ, μπρουμουτῶ.
μπροστάρης, ὁ	= ὁδηγός, καθοδηγητής.
μπροσταροκριγιός, ὁ	= κριάρι ὁδηγὸς κοπαδιοῦ.
νέφαλο, τὸ	= συννεφάκι.
νογῶ	= ἐννοῶ, ἀντιλαμβάνομαι, καταλαβαίνω.

νυχτοσυρομαδεύμαι	= μέ τὰ νύχια σέρνω τὰ μάγουλά μου καὶ μαδῶ τὰ μαλλιά μου θρηνηῶντας.
νυχτοδιαγουμίζω	= νύχτα λεηλατῶ, κλέβω.
ξεδιαλύνω	= διευκρινίζω, ξεκαθαρίζω.
ξεξευλίζω	= 1) ὑπαναχωρῶ σὲ κάποια ὑποχρέωσή μου. 2) προσπαθῶ νὰ ἀποφύγω κάποια ἐργασία.
ξελιχνίζω	= τελειωτικά ξεκαθαρίζω τὸ σιτάρι ἀπὸ τ' ἄχυρα.
ξεμανταλώνω	= ἀνοίγω τὸ μάνταλο τῆς πόρτας.
ξεπειρίζει (σὲ γ' πρόσ.)	= βγαίνει κάτι ὀρμητικά, ξεχύνεται.
ξεπετρώνω	= ἀφαιρῶ βάρη ποὺ καλύπτουν κάτι.
ξεπνεμένος	= ἐξασθενημένος.
ξεπορίζω	= 1) βρίσκω διέξοδο. 2) βγαίνω ἀπὸ στενὸ ἢ δύσβατο μέρος.
ξεπροβαίνω	= προβάλλω, ἐμφανίζομαι ξαφνικά.
ξεστελιώνω	= χαλῶ κάτι, τὸ διαμελίζω.
ξεσφάλλω	= 1) χάνω. 2) ξεφεύγω. 3) κάνω λάθος.
ξετοπώνω	= 1) ἀναγκάζω κάποιον νὰ βγεῖ ἀπὸ κεῖ ποὺ βρίσκεται ἢ ποὺ κρύβεται. 2) φανερώνω.
ὄγρός	= ὑγρός.
ὄμάδι, ἐπίρρ.	= μαζί.
ὄρθος	= ὄρθιος.
παππουδιασμένος	= ζαρωμένος.
παρακατσέω	= 1) κρυφακούω καὶ κρυφοβλέπω. 2) ἐνεδρεύω.
πασίχαρος	= ὁ χαρούμενος πάντοτε καὶ μὲ ὄλους.
πέμπω	= στέλνω.
πλαντῶ	= πνίγομαι.
ποδια φωτίσματα, τὰ	= τὸ λυκαυγές.
ποξετελεύω	= τελειώνω, περατώνω.
προεπίζω	= στολίζω, κοσμῶ.
προεπό, τὸ	= τὸ πρέπον, τὸ ταιριαστό.
ρέγομαι	= ἐπιθυμῶ.
ριζοσκελώνω	= 1) ἀποκτῶ ρίζες καὶ βλαστούς. 2) μτφ. ἐπὶ νεονύμφων: στερεώνομαι σὰ ζευγάρι καὶ ἀποκτῶ ἀπογόνους.
ρούφουλας, ὁ	= ἀνεμοστρόβιλος, δίνη.
σαλεύω	= κινῶ καὶ μέσο κινουῦμαι.
σκιανός, ὁ	= σκιά, ἥσκιος.
σκληρίζω	= φωνάζω τσιριχτά, στριγγλίζω.
σκορπῶ	= σκορπῶ.
σουσουροκουβεντιάζω	= κουτσομπολεύω κάποιον, ραδιουργῶ σὲ βάρος κάποιου.
σοφιλιαστά, ἐπίρρ.	= μὲ ἀπόλυτο συνταίριασμα ἢ τέλεια ἐφαρμογή.
σπήλιος, ὁ	= ἡ σπηλιά.
στεγή, ἡ	= ἡ στέγη.
στραβομουριάζω	= στραβομουτσουνιάζω.

στράτα	= 1) δρόμος. 2) πορεία.
στραταρίζω	= 1) βαδίζω με προσοχή σιγά-σιγά λόγω αδυναμίας. 2) βαδίζω καμαρωτά και κουνιστά σαν τή πέρδικα.
συβάσματα, τὰ	= συμφιλίωση.
συγκάρταλος	= όλόκληρος με όλα του τὰ πράγματα.
συγκόκαλος	= με τὰ κόκκαλά του δηλ. όλόκληρος.
συνηθῶ	= συνηθίζω.
συντηρῶ	= βλέπω, παρατηρῶ ἔντονα.
συσηλίζει, (γ' πρόσ.)	= τρεμουλιάζει ἢ ἀτμόσφαιρα ἀπὸ τὴ μεγάλη ἄνοδο τῆς θερμοκρασίας τὰ μεσημέρια τοῦ καλοκαιριοῦ.
σφαλίζω	= κλείνω.
τάβλα, ἡ	= τραπέζι.
τσιμποπορεύομαι	= περνῶ με λίγα πράγματα λιτά.
φαλαγγώνω	= στριμώνω, περιορίζω, δυσκολεύω κάποιον.
φαμέγιος, ὁ	= ὑπηρέτης ποὺ ζεῖ μόνιμα στὸ σπίτι τοῦ ἀφεντικοῦ του.
φουρφουρίζω	= θροῦζω ὅπως τὸ χαρτί, ἢ τὰ φύλλα δέντρου.
φρασκί, τὸ	= ἀγγεῖο πῆλινο ὅμοιο με μισὸ πιθάρι ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω ἀλλὰ με μεγαλύτερη κοιλιά καὶ πλατύτερο στόμιο.
χαλκιάς, ὁ	= σιδηρουργός.
χαράκι, τὸ	= βράχος ὄγκώδης.
χέρα, ἡ	= χέρι.
χρουσάγανος	= με χρυσᾶ ἄγανα.
χρουσοκοντυλιάζω	= γιὰ τὸ σιτάρι: γίνεται τὸ στέλεχος χρυσό.
χρουσοξόμπλιαστος	= 1) χρυσοστολισμένος. 2) χρυσοκεντημένος.
χρουσός	= χρυσός.
χρουσόφαντος	= χρυσοῦφαντος.
χυταρίζω	= 1) κατηφορίζω. 2) ὀρμητικὰ κάνω ἐπίθεση.
χωνοφάραγγο	= φάραγγι σὲ σχῆμα χωνιοῦ.
ψικαροί, οἱ	= συνοδοὶ γαμήλιας πομπῆς.
ψυχανεμίζομαι	= δικαιοσθάνομαι, προαισθάνομαι, εἰκάζω, ὑποπτεύομαι.
ὦς	= μόλις.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΦΡΑΣΕΩΝ

1. *Πατῶ (τις) φωνές* = φωνάζω δυνατά.
2. *Βάνω μὲ τὸ νοῦ (μου)* = σκέφτομαι, υποπτεύομαι, υποθέτω.
3. *Τοῦ βουνοῦ τ' ἀφρούδι* = ἡ κορυφογραμμὴ τοῦ βουνοῦ ἢ κάποιος βράχος ποὺ προεξέχει πολὺ καὶ σχηματίζει ἀπὸ κάτω κοίλωμα.
4. *Δὲν τῶχω ποῦ . . . μὸν τῶχω ποῦ* = δὲν μὲ νοιάζει ποῦ . . . ἀλλὰ μὲ νοιάζει ποῦ . . .
5. *Κάνω χύση* = ὀρμῶ ἀκάθεκτος.
6. *Δίνει ὁ ἥλιος* = ἀνατέλλει ὁ ἥλιος.
7. *Δένουν τὰ κόκκαλά μου* = 1) μεγαλώνω, ὀριμάζω. 2) γίνομαι γερός.
8. *Τρουλώνω τ' αὐτιά μου* = ὀρθώνω τ' αὐτιά μου ὅπως τὸ γαϊδούρι ὅταν υποψιαστεῖ κάτι.
9. *Ἐχύσανε τὰ μεριά του ἢ τὰ μάγουλά του* = ἀδυνάτισαν οἱ μηροὶ του ἢ τὰ μάγουλά του καὶ δὲν εἶναι σφριγηλά ἀλλὰ πλαδαρά.
10. *Ἐχύθηκε νὰ . . .* = ὀρμησε νὰ . . .
11. *Στὴν ἄψη (της)* = 1) Στὸν ψυχικὸ ἀναβρασμὸ του, στὸ θυμὸ του. 2) Στὸ σεξουαλικὸ του ἀναβρασμὸ.
12. *Πέφτω ἀπὸ δίπλα (του)* = πλησιάζω κάποιον ποὺ θέλει νὰ κάνει κακὸ, κυρίως φονικὸ, καὶ τὸν συμβουλεύω ἐπίμονα ἢ τοῦ ἐπιβάλλομαι μὲ τὴν παρουσία μου καὶ τὴν δυναμικότητά μου, ὥστε νὰ τὸν ἀποτρέψω ἀπὸ τὴν ἐγκληματικὴ πράξη.
13. *Ἐπῆρε ὁ νοῦς (του) ἀέρα* = 1) λευτερώθηκε ὁ νοῦς του ἀπὸ τὶς ἔγνοιες. 2) ἔγινε ἐπιπόλαιος, ὄχι σοβαρὸς.
14. *Πάρε (καρδιά) λιγάκι ἀέρα* = ἀπόδιωξε τὶς ἔγνοιες καὶ τὴ μελαγχολία.
15. *Ρίχνω καμπανιά* = λέω μὲ ὑπονοούμενο κάτι, ὑπαινίσομαι κάτι.
16. *Δὲν (τζῆ) λέω πρᾶμα* = δὲν λέω τίποτε.
17. *Σκοινὶ γαϊτάνι (ἀνέβαινε)* = ὁ ἕνας μετὰ ἀπὸ τὸν ἄλλο, σὰν ἀλυσίδα.
18. *Τὰ μάτια (μου) ἔκαμαν γυαλί* = Ἔμειναν ἀκίνητα σὰν νεκροῦ περιμένοντες.
19. *Παίζω (τις φτεροῦγες)* = κινῶ τὰ φτερά μου, γιὰ νὰ πετάζω ἢ μένω ἀκίνητος στὸν ἀέρα κινῶντας μόνο τὰ φτερά.
20. *Ἐπεσε ὁ σκιανὸς* = σκίασε, ἔγινε σκιά.
21. *Στρώνω πάτους τὸ . . .* = στρώνω σειρές-σειρές τὸ . . .
22. *Στὴν τρούλα (τ' ἑλιάς)* = κατάκορφα στὴν ἐλιά.
23. *Πετῶ παραπετριές* = μὲ μισοκουβέντες καὶ μισόλογα ἀφίνω νὰ ἐννοήσουν κάτι ὄχι κολακευτικὸ γιὰ κάποιον.
24. *Ἡ κόχη τοῦ ματιοῦ* = Ἡ ἐξωτερικὴ γωνία τοῦ ματιοῦ, ὁ κανθός.
25. *Ἀχνιὰ δὲ βγάνω* = μένω σιωπηλὸς κυρίως ἀπὸ φόβο ἢ καὶ ἀπὸ ἄλλη αἰτία.
26. *(Μοῦ) πρέπει* = μοῦ ἀρμόζει, μοῦ ταιριάζει.
27. *Βαστῶ πολλήωρα* = 1) διαρκῶς πολὺ. 2) ἀντέχω πολὺ.
28. *Κακαφορᾶται (ὁ νοῦς)* = υποπτεύομαι κάτι κακὸ.
29. *Κάνει τὸ νυφᾶτο της (ἢ νύφη)* = κάνει νάζια καὶ καμώματα γιὰ νὰ φανεῖ ντροπαλή, σεμνή, ὑποτακτικὴ καὶ συγχρόνως ἱκανὴ καὶ μὲ προσωπικότητα.

30. *Τις τάβλες νὰ προπίση* = νὰ στολίσει τὸ γεῦμα μας, νὰ δώσει ὁμορφιὰ καὶ ἀξία στὸ τραπέζι μας.
31. *Στρωμένες τάβλες* = τραπέζι στρωμένο μὲ τὰ φαγητὰ καὶ τὰ ποτά.
32. *Καρνάδες (βιόλες)* = κόκκινες βιόλες.
33. *Δίνω βιτσιὰ (τ' ἀλόγου)* = μὲ τὴ βίτσα (βέργα εὐλύγιστη) δίνω κτύπημα.
34. *Τοῦ περιτρόπου* = Ἡ φράση αὐτὴ ἔχει διασωθεῖ μόνο σ' αὐτὴ τὴ μαντινάδα ἢ ὁποῖα ποικίλει ἀπὸ περιοχὴ σὲ περιοχὴ. Ἐμφανίζεται καὶ μὲ τὴ μορφή τοῦ περιστρόφου προφανῶς κατὰ λάθος. Ἡ σημασία της δὲν εἶναι ἐμφανῆς νομίζομε ὅμως ὅτι σημαίνει: θὰ πῶ κάτι ποὺ εἶναι ἡ οὐσία τῆς ζωῆς, ἀποτέλεσμα δικῆς μου ἐμπειρίας.
35. *Ψηλῆς γενιᾶς κλωνάρι ἢ ψηλοῦ δέντρου κλωνάρι* = γόνος ἀρχοντικῆς οἰκογενείας.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΗ